

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

**Rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u dětí
s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách**

Bakalářská práce

Praha 2012

Vedoucí práce:
PhDr. Pavlína Šumníková, Ph.D.

Vypracovala:
Kučerová Jitka

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila prameny uvedené v použité literatuře.

Souhlasím, aby má práce byla uložena na Univerzitě Karlově a byla zpřístupněna studijním účelům.

V Praze dneKučerová Jitka

Poděkování

Děkuji PhDr. Pavlíně Šumníkové, Ph.D., vedoucí bakalářské práce, za odborné vedení bakalářské práce a poskytování cenných rad.

Poděkování patří také pedagogickým pracovníkům třídy s rehabilitačním vzdělávacím programem v Základní škole speciální Nona v Novém Městě nad Metují, ve které jsem shromažďovala podklady pro realizaci bakalářské práce.

Kučerová Jitka

Anotace

Hlavní cíl bakalářské práce spočívá v charakteristice jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách.

Parciální cíl bakalářské práce je vytvořit sborník pracovních listů pro žáky s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách, kde rozvoj grafomotoriky ovlivňovala absence pracovních listů.

Bakalářská práce je zpracovaná metodou pozorování grafomotorických dovedností u žáků s kombinovanými vadami a následuje vytvoření grafomotorických listů.

Bakalářské práce se věnuje charakteristice oblastí kombinovaného postižení a rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky, pokračuje v představení třídy s rehabilitačním programem v základní škole speciální, poukazuje na poznatky z práce s dětmi s kombinovaným postižením. Výsledkem práce jsou konkrétní návody k činnostem, které napomáhají celkovému rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky dítěte.

Annotation

Principal aim bachelor work rests in characteristics fine motory and grafomotoriky near pupil with combination defect in rehabilitative classes.

Partial aim bachelor work be formed memorial volume jobsheet for pupil with combination defect in rehabilitative classes, where development grafomotoriky work absence jobsheet.

Bakalarska work is worked observational method grafomotorických skill near pupil with combination defect and succeed creation grafomotorických leaf.

Bakalarske work with inscribe to characteristics region combination infliction of and development fine motory and grafomotoriky, advances in introduction class with rehabilitative programme in primary school special, advert to piece of knowledge from work with children with combination infliction of. Record work they are concrete instruction to activity, that have abetment general development fine motory and grafomotoriky child.

Obsah

Úvod	8
1 Kombinované postižení	9
1.1 Charakteristika kombinovaného postižení.....	9
2 Jemná motorika	12
2.1 Jemná motorika.....	12
2.2 Grafomotorický rozvoj dítěte.....	14
2.2.1 Abstraktní myšlení	15
2.2.2 Všeobecné znalosti	15
2.2.3 Fantazie/tvořivost	16
2.2.4 Paměť	16
2.2.5 Čtení a práce s písmeny	16
2.2.6 Plošná a prostorová představivost	17
2.2.7 Pozornost, postřeh	17
2.2.8 Logické myšlení	18
2.2.9 Matematické schopnosti	18
2.2.10 Verbální schopnosti, slovní zásoba	18
3 Grafomotorika a dětská kresba	19
3.1 Metodika rozvoje grafomotoriky.....	26
3.2 Charakteristika laterality.....	27
4 Rozvoj grafomotorických listů u žáků s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách	31
4.1 Tvorba grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami.....	34
4.2.1 Cvičení 1 – Čmárání všemi směry.....	40
4.2.2 Cvičení 2 – Kroužení oběma směry.....	41
4.2.3 Cvičení 3 – Cvičení horního oblouku.....	42
4.2.4 Cvičení 4 – Cvičení dolního oblouku.....	43
4.2.5 Cvičení 5 – Dotyky hrotu na papíře.....	44
4.2.6 Cvičení 6 – Koordinovaně vedená čára – svislá.....	45
4.2.7 Cvičení 7 – Koordinovaně vedená čára – vodorovná.....	46
5 Závěr	52
6 Seznam použité literatury	54

7	Seznam obrázků.....	56
8	Seznam tabulek.....	57
9	Seznam příloh.....	58
10	Přílohy	59

Úvod

V minulosti bylo vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením (postižení více vadami ještě nebylo definováno) řešeno tzv. osvobozením od povinné školní docházky. (Švarcová, 2001). Díky schválení MŠMT ČR s platností od 1.9. 1997 výuka probíhala podle osnov „Vzdělávacího programu pomocné školy“ a podle „Rehabilitačního vzdělávacího programu pomocné školy“ s platností od 1.9. 2003. Výuka umožnila jedincům s kombinovaným postižením naplnění práva na vzdělání. Od 1.9. 2010 se na všech základních školách speciálních zahájilo vyučování podle nového „Školního vzdělávacího programu“, který učitelé vytvořili podle „Rámcového vzdělávacího programu pro obor vzdělání základní škola speciální“ (www.msmt.cz).

Vzdělávání žáků ovlivňovala absence didaktických materiálů, metodických příruček a speciálních učebnic pro práci se žáky s kombinovaným postižením. Cílem bakalářské práce je charakterizovat rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách. V bakalářské práci je úkolem shromáždit sborník pracovních listů na rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením, za účelem vytvoření reálných grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovaným postižením.

První kapitola se zabývá kombinovaným postižením a její charakteristikou.

Ve druhé kapitole a třetí kapitole je zpracována problematika jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na rozvoj grafomotorických listů pro žáky s kombinovaným postižením, a ukázka tvorby grafomotorických cvičení s říkanky.

Práce je zakončena vyhodnocením šetření u žáků s kombinovaným postižením.

1 Kombinované postižení

1.1 Charakteristika a etiologie kombinovaného postižení

Kombinované postižení charakterizujeme jako trvalé zdravotní postižení v podobě poškození organismu nebo jeho funkcí, které negativně ovlivňuje schopnosti člověka existovat a vyvíjet aktivity směrem k prostředí, zvládat nejrůznější životní úkoly. To znevýhodňuje a poškozuje postavení člověka ve společnosti, dochází k poruše jeho vztahu s prostředím, což s sebou přináší problémy psychologického i sociálního charakteru, a dochází k poškozování kvality života postižených (Ludíková, 2005).

Mezi nejméně frekventovanější termíny, jež vymezují pojem kombinované postižení (dále KP) patří v České republice vícenásobné postižení, kombinované vady, těžké postižení nebo multihandicap. Tyto pojmy jsou užívány jako synonyma. V anglicky mluvících zemích se používají pojmy multiple handicap (více násobně postižený) nebo severe/multiple disabilities (těžké/vícenásobné postižení). V němčině je užíván pojem schwerstmehrfachbehinderung (těžké vícenásobné postižení), na Slovensku pak termíny viacnásobné postihnutí a viaceré chyby (Ludíková, 2005).

Etiologie KP není lehké jednoznačně určit, ale lze konstatovat, že příčiny je možné hledat ve všech obdobích života jedince. Za nejtěžší případy lze určit už příčiny v prenatálním stádiu vývoje. Mezi nejčastějším faktorům patří genetické vlivy, chromozomální aberace, infekce matky, intoxikace plodu, vývojové poruchy, poškození mozku a centrální nervové soustavy. Často však dochází ke kombinaci několika příčin (Vítková, 2004).

Klasifikace kombinovaného postižení

Ve speciální pedagogice je často užívané dělení na skupiny s jedinci s lehkým a těžkým stupněm postižení. Velmi obtížně se toto dělení u kombinovaných vad uplatňuje. Vančová (2001) uvádí specifika dvou kategorií, a to lehce a těžce vícenásobně postižené.

Do lehce kombinovaného postižení jsou zařazováni jedinci, kteří díky výchově a vzdělávání v běžné či speciální škole jsou schopni samostatně zvládat normální život, integrovat se do

společnosti a dosáhnout odpovídající kvalitu života. Mohou získat kvalifikaci a připravit se na pracovní zařazení, formou podporovaného zaměstnávání.

Do těžce kombinovaného postižení patří jedinci, kteří na základě speciální výchovy a vzdělávání jsou schopni samostatně zvládat pouze základní nebo elementární praktické životní situace a neobejdou se bez druhé pomoci. Komunikace probíhá jen na principech alternativní a augmentativní komunikace. S jedinci se pracuje podle individuálního plánu se speciálními pomůckami k dosažení maximální míry socializace.

Vzdělávání žáků s kombinovaným postižením

Pedagogická činnost s uvedeným okruhem zdravotně postižených osob je velmi náročná a vyžaduje vysokou míru odbornosti a vytváření optimálních podmínek.

Pro potřeby resortu ministerstva školství se žáci s těžkým postižením a souběžným postižením více vadami člení do následujících tří skupin:

1. Společným znakem této skupiny je mentální retardace, která určuje nejvýše dosažitelný stupeň vzdělání.
2. Druhou skupinu tvoří kombinace vad tělesných, smysových a vad řeči bez přidruženého mentálního postižení. Specifickou skupinu tvoří žáci hluchoslepí.
3. Samostatnou skupinu tvoří žáci s poruchou autistického spektra (Pipeková, 2010).

Žáci s těžkým (mentálním) postižením a souběžným postižením více vadami vykazují často poruchy motoriky, komunikačních schopností a jiná zdravotní omezení. U těchto žáků je nutné, aby se vzdělávali na základě speciálně upraveného vzdělávacího programu (RVP ZŠS, druhá úroveň, 2008). Charakteristické pro ně je individualizované vzdělávání. Vzdělávání má jiný obsah, využívá odlišné metody práce a vyžaduje speciálně upravené podmínky. Při vzdělávání se využívají alternativní a augmentativní komunikační systémy. Obsah vzdělávání je doplněn o relaxační činnosti a rehabilitační tělesnou výchovu nebo alespoň o prvky rehabilitační tělesné výchovy.

U žáků s kombinovaným postižením nelze předpokládat dosažení cílů základního vzdělávání. Vzdělávání ovlivňuje nízká míra rozvinutí psychických funkcí, zejména pozornosti, paměti,

ale i volných vlastností potřebných k systematickému osvojování učiva. Je nutné podporovat rozvoj základních komunikačních dovedností, pohybové samostatnosti, základů sebeobsluhy a soběstačnosti. Podstatná je kultivace osobnosti žáka, rozvíjení estetického cítění a zájmů, výtvarných a hudebních schopností a nejjednodušších pracovních dovedností (Vítková, 2004).

Veškerý vzdělávací obsah, metody a formy práce směřují k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Utváření klíčových kompetencí tvoří základ dalšího rozvoje žáků a slouží k jejich úspěšné integraci do společnosti. Vzhledem k závažnému narušení kognitivních funkcí u žáků s těžkým mentálním postižením a postižením více vadami je kladen důraz na klíčové kompetence komunikativní, sociální, personální a pracovní. Elementárních klíčových kompetencí mohou žáci dosáhnout pouze za přispění a dopomoci druhé osoby (Pipeková, 2010).

Edukační cíle osob s kombinovaným postižením

Edukační cíle jsou nasměrovány k vybavení klienta adekvátním množstvím poznatků, dovedností a návyků, aby byl schopen zapojit se do pracovního a společenského života a žít mu přiměřenou kvalitu života bez zbytečné závislosti na svém okolí.

Cíl edukace osob s kombinovanými vadami lze charakterizovat jako snahu o maximálně možný rozvoj osobnosti každého jedince, dosažení adekvátního stupně vzdělání a zapojení do společnosti intaktních osob, přičemž musí být jednoznačně respektovány jeho individuální potřeby, které vyplývají zejména z charakteru kombinované vady, ale i dalších ovlivňujících faktorů. Edukace osob s kombinovanou vadou by měla vždy být realizována prostřednictvím individuálního vzdělávacího programu (Ludíková, 2005).

2 Jemná motorika

2.1 Jemná motorika

Jemnou motorikou rozumíme motoriku prstů a artikulačních orgánů. Je řízena aktivitou drobných svalů a vypovídá o manipulačních schopnostech, např. stavění z kostek, zapínání knoflíků nebo zipů, čištění zubů a pod. Dále jemná motorika zahrnuje:

- **grafomotoriku**, která označuje pohybovou aktivitu při grafických činnostech,
- **ogomotoriku**, což je pohybová aktivita mluvních orgánů při artikulované řeči,
- **mimiku**, neboli motoriku mimickou, pohybovou aktivitu obličeje,
- **oromotoriku**, pohyby dutiny ústní,
- **vizuomotoriku**, která se týká pohybové aktivity se zpětnou vazbou zrakovou

(Svoboda, 2009).

Vývoj jemné motoriky zahrnuje následující fáze:

- Podržení chrastítka, vhodného předmětu, který je vložen do ruky dítěte.
- Ohmatávání předmětu rukama i nohama.
- Vědomé uchopení předmětu oběma rukama.
- Seznamování s předměty pomocí úst.
- Zvedání hračky z podložky, uchopování tzv. hrabavým, dlaňovým úchopem – používá čtyři prsty s vyloučením palce. Předměty uchopuje oběma rukama.
- Uchopování předmětů nadhmatem mezi napjatým palcem a ukazováčkem. Za kontroly zraku je schopno plynulého přendávání předmětu z jedné ruky do druhé.
- Dítě se zájmem dívá po padajících hračkách a do předmětů šťouchá ukazováčkem.
- Tluče kostkami o sebe.
- Postaví na sebe dvě kostky.
- Pinzetový úchop – dítě sbírá malé předměty palcem a ukazováčkem v opozici.

- Dítě staví věž ze dvou kostek.
- Dává korálky do hrnku a vyndává je.
- Podáme-li mu hrnek, drží ho a následně nám ho vrátí.
- Tužku drží celou dlaní a napodobuje čmárání, které je zatím nahodilé a nepřesné, protože pohyb vychází z celého těla.
- Dává na sebe tři kostky.
- Vkládá tvary do správných otvorů a zřetelněji dává přednost jedné ruce.
- Drobné předměty umí zvednout jemným uchopením i je jemněji upustit.
- Kostky napodobivě řadí jak svisle, tak vodorovně.
- Stránky v knížce otáčí po jedné.
- Pokouší se napodobit svislou čáru a kroužení.
- Pokroky v jemné motorice jsou patrné i v oblasti sebeobsluhy – osvojuje si postup při oblékání a svlékání, učí se správně zacházet s lžící a pít samostatně z hrnečku.
- Namaluje vodorovnou čáru a napodobí kolečko.
- Umí se samostatně najíst lžičkou a může používat i vidličku.
- Staví věž více než z devíti kostek.
- Umí rozšroubovat a zašroubovat menší závit.
- Maluje barvami.
- Hraje si s vodou a staví z písku.
- Dokáže si samostatně umýt ruce, čistit zuby, natáhnou i ztáhnout kalhoty, boty, zapnout knoflík a zip.
- Navléká korálky na návlek s pevným hrotem.

Rozvoji jemné motoriky napomáhají především každodenní činnosti jako sebeobsluha, modelování, manipulační hry, práce s různým materiálem, výtvarné a pracovní činnosti,

stříhání, lepení, hry s hračkami a stavebnicemi atd. Svaly pro koordinaci jemných pohybů potřebné pro kreslení a psaní se vyvíjejí pozvolna.

Tyto činnosti nerozvíjí pouze jemnou motoriku, ale zároveň i vizuomotorickou koordinaci, zrakové a prostorové vnímání, koncentraci pozornosti a estetické vnímání

(www.dobromysl.cz).

U dětí v malém věku je velmi důležité rozvíjet motoriku, tedy hybnost pohybových předpokladů a projevů. Pohybové schopnosti dítěte (motorické schopnosti, motorika) a řeč se vzájemně ovlivňují. Pokud u dítěte probíhá správný pohybový vývoj, nastupuje většinou v odpovídajícím období i vývoj řeči. Při postižení pohybového ústrojí nebo opožděném motorickém vývoji bývá často opožděn i vývoj řeči. Neobratné děti mívají více nedostatků ve výslovnosti než děti pohybově průměrné. Proto je důležité u dětí rozvíjet hybnost celého těla (tzv. hrubou motoriku), hybnost ruky (jemnou motoriku) i obratnost mluvidel (motoriku mluvních orgánů) (Klenková, 2006).

2.2 Grafomotorický rozvoj dítěte

"Vše, co nás dělá lidmi, se nějakým způsobem váže na mozkovou kůru. Její stavba a činnost podmiňují naši individuální a do značné míry i skupinovou velikost i bídu. Svým způsobem se v ní skrývají naše fylogenetické i ontogenetické kořeny" (František Koukolík, 2000, str.312).

Z neurologických poznatků víme, že má lidský mozek více než 100 miliard neuronů. Počet nervových buněk je do značné míry daný již při narození. Během našeho života se některé nové nervové buňky rodí a jiné zanikají, jde však o velmi zanedbatelné množství vzhledem k tomu, s kolika neurony člověk přichází na svět. Z každého z existujících neuronů může vzniknout až 10 000 synapsí (vazeb s ostatními neurony). Na jednom čtverečním milimetru mozkové tkáně tak v průměru nalezneme kolem jedné miliardy vazeb (synapsí). Dvě třetiny těchto vazeb se vytvoří **do konce 6. roku věku**. Dané synapse se během života mohou posilovat nebo slábnout, ale i zde platí pravidlo, že vazby, které vzniknou, mozek dále využívá pro mnoho velmi podstatných funkcí. Kromě hrubé i jemné motoriky jsou synapse

mezi neurony mimo jiné základním přenosovým prostředkem pro veškeré procesy učení a paměti i jemné motoriky. Právě proto je cílené rozvíjení rozumových schopností dětí v tomto věku neobyčejně podstatné, nehledě na to, jak vysoký mentální potenciál (vrozený počet neuronů) dítě má (Koukolík, 2000).

Mentální schopnost se rozděluje na 10 základních oblastí, které můžeme formou pracovních listů u dětí cvičit. Jde o následující: **abstraktní myšlení, všeobecné znalosti, fantazie/tvořivost, paměť, čtení a práce s písmeny, plošná a prostorová představivost, vnímání shody a odlišností, pozornost a postřeh, logické myšlení, matematické schopnosti, numerické myšlení, verbální schopnosti, slovní zásoba.**

2.2.1 Abstraktní myšlení

Schopnost abstrakce je analytická schopnost myšlení, která zpracovává konkrétní smyslový materiál a zároveň při něm odhlíží od určitých vlastností a vztahů daného předmětu. Některé takové vlastnosti pak vyčleňuje jako podstatné a ty nabývají na významu prostřednictvím znaků nepodstatných. Výsledkem procesu abstrakce, který je těsně spjat se zobecněním, jsou pojmy, které odrážejí podstatu předmětů. V praktické oblasti jde o práci se symboly, geometrickými tvary, atd. Rozvíjet abstraktní myšlení lze: skládáním a výukou geometrických tvarů, vytváření nových obrazců z tvarů, předkládání soustav abstraktních symbolů (např. piktogramy, značky aut) (www.jdemedorskoly.cz).

2.2.2 Všeobecné znalosti

Všeobecnými znalostmi se míní soustava poznatků z různých oborů lidského vědění, studia. Některé děti mívají již v předškolním věku hluboké znalosti některé oblasti lidské činnosti, málokdy u nich ale zaznaménáme tzv. všeobecný přehled (tj. orientují se v mnoha oblastech vědění od politiky, přes umění, architekturu, dějiny, zeměpis až po matematiku a fyziku). Typická témata pro zájem o poznávání bystrých předškolních dětí jsou: biologie, anatomie člověka, některé oblasti fyziky (optika, mechanika, elektřina, astronomie), některá evoluční či historická období (doba dinosaurů, prehistorie, středověk), vynálezy a technika, vulkány, tornáda a další přírodní jevy a zákonitosti atp. Rozvíjet tyto znalosti lze různými hrami a

pracovními listy, které pracují s těmito vědomostmi, lze využít téměř v jakékoliv činnosti (www.jdemedoskoly.cz).

2.2.3 Fantazie/tvořivost

Tvořivost neboli kreativita je soubor schopností, které se projevují jako vynalézavost, vznik něčeho nového, originálního, popř. tvůrčím řešením problémů. Podmínkou objektivní tvořivosti je navíc praktická společenská využitelnost a užitečnost nově vzniklého produktu. U dětí se můžeme často setkat s tzv. subjektivní tvořivostí, kdy samy přijdou na nějaké řešení, nápad, který již před nimi někdo vymyslel. Pro ně však zůstává originálním, protože ony se s ním setkaly poprvé. K tvořivému myšlení přispívá fantazie. Kreativní myšlení je označováno jako divergentní (rozbíhavé), tedy myšlenkový proces vedoucí k velikému počtu nápadů a myšlenek. Způsob, jak rozvíjet kreativitu, je např. dokreslování nedokončených tvarů, na co vše by se dal využít...?, dokončení příběhu, hraní rolí atd. Velmi k rozvoji fantazie a tvořivosti přispívá i vyprávění vymyšlených příběhů a pohádek a čtení dětských knih (www.jdemedoskoly.cz)

2.2.4 Paměť

Paměť je schopnost uchovávat a používat informace. Jde o proces vštěpování, uchovávání a vybavování zkušenosti. Paměť se dělí jednak podle délky doby uchování zapamatovaného na krátkodobou a dlouhodobou; dále podle formy ukládání informací na vizuální (ukládání obrazů), akustickou (zapamatování slyšeného), sémantickou (ukládání významu informace) atd. Další variantou je rozdělení paměti na mechanickou a logickou. Rozvíjení paměti lze trénovat mnoha známými způsoby jako je memorování říkanek, textů, hry typu pexeso, Kimmova hra, ale také pracovními listy se zakrýváním symbolů a vyžadováním po překreslení, dopsání, doplnění (Pavelová, 2009).

2.2.5 Čtení a práce s písmeny

Čtení je způsob získávání informací z psaného textu. Čtení zahrnuje schopnost poznávání symbolů (písmen), které tvoří jazyk. Čtení a poslech jsou u lidí dva nejčastější způsoby

získávání informací. Proto je již v předškolním věku nutné se na čtení pomalu připravovat. Dávno za námi je doba, kdy se dětem v předškolním věku bránilo prakticky se setkat s písmeny a slovy. Výzkumy naopak ukazují, že čím dříve se s písmennou symbolickou soustavou dítě setká, tím lépe je na školní čtení připraveno. Neznamena to však, že by rodiče měli aktivně děti učit číst. Předčtenářské aktivity jsou ale velmi vhodné. Jednoduché hry typu: jaký známý předmět ti připomíná toto písmeno? (A jako střecha, S jako had...) nebo i sluchové vyvozování počátečního písmene ve slově či rytmičování s ozvučenými dřívky na slabiky slov (Pavelová, 2009).

2.2.6 Plošná a prostorová představivost, vnímání shody a odlišností

Vnímání plochy (2D) a prostoru (3D) patří mezi schopnosti, bez kterých se v životě jen stěží obejdeme. Analyticko-syntetická inteligence (jak se tato schopnost odborně nazývá) nám pomáhá orientovat se v neznámém prostředí, v mapě, najít správný směr. Bez této schopnosti nelze konstruovat v geometrii ani v technických oborech. V zásadě jde o kvalitní vnímání celku a jeho částí, schopnost rozdělit objekt na části a naopak z částí usoudit na celek. Schopnost přetočit v mysli prostorový objekt se nazývá mentální rotace. Rozvíjet se dá porovnáváním velikostí a tvarů, sledováním detailů jednotlivých předmětů atd. K rozvoji prostorové a plošné představivosti významně přispívá také stavění puzzlí a skládání obrázku z rozstříhaných dílků (www.jdemedoskoly.cz).

2.2.7 Pozornost a postřeh

Vnímání nepatří mezi základní intelektové schopnosti, nicméně se na kognitivních procesech významně podílí. Lidé, kteří mají rychlou reakci, rychle umí správně vyhodnotit situaci, často také dobře řeší předkládané úkoly. Dle současných výzkumů se pozornost, paměť a motivace podílejí na kvalitě lidského myšlení mnohem více než samotná analytická inteligence. Jde o schopnost, kterou lze systematicky trénovat a měnit. Trénovat ji můžeme hrami na postřeh, kde jde mimo jiné nejen o přesnost, ale také o rychlost rozhodnutí. V pracovních listech jsou to např. delší řady písmen nebo čísel, kde se nachází jen jemná změna, nebo hledání rozdílů v obrázcích (Koukolík, 2000).

2.2.8 Logické myšlení

Logiku můžeme nejobecněji definovat jako soubor zákonitostí myšlení a procesu poznání. V našem užším významu jde ve své podstatě o hledání správné myšlenkové cesty, která vede k pravdivému závěru, k řešení předložené situace. Logické myšlení je potom takové, které umí vyvodit závěr z předloženého předpokladu nebo dokázat správnost určitého řešení. V úlohách na rozvoj logického myšlení se nejčastěji setkáte s následujícími typy úloh: co nejvíce nepatří mezi ostatní, logické dvojice, vztahy mezi geometrickými symboly, laterální úlohy a hádanky, kvízy a šifry (Koukolík, 2000).

2.2.9 Matematické myšlení, numerické myšlení

Matematické myšlení (numerika) se dá v našem zjednodušeném pojetí chápat jako schopnost práce s čísly a se základními početními operacemi. Úzce souvisí s logikou, někdy se proto souhrnně nazývá schopností matematicko-logickou. Podstatou numerických úloh nemusí být nutně nalezení složitého matematického principu, případně jeho odvození. Základním úkolem je hledání klíče řešení. V oblasti numeriky se proto využívají také různé druhy šifer. Symboly místo čísel, matematické slovní úlohy, za sebou jdoucí čísla, co nejvíce nepatří, sirkové úlohy atd. U sirkových úloh jde o sestavený tvar buď v podobě obrazce, nebo i čísel, kdy je potřeba většinou jen jedním tahem (přesunutím sirky) docílit změny, která opraví chybu nebo nalezne nové řešení (Koukolík, 2000).

2.2.10 Verbální schopnosti, slovní zásoba

Schopnost komunikace je jednou z našich výrazných odlišností od zvířat a verbální projev patří k dominantním způsobům komunikace. Na verbálních schopnostech často závisí výše platu, postavení ve společnosti a jsou podstatné i pro sebehodnocení každého jedince. Schopnost pracovat se slovy, písmeny, větami - ať již v mluvené nebo psané formě - se dá cvičit a zlepšovat. Trénink je možné realizovat formou vysvětlování slov, popisem situace, dokončování příběhu/pohádky, přednášením/vyprávěním před skupinou osob, luštěním křížovek, písmenných šifer, přesmyčkami, hraním rolí atp. (www.jdemedoskoly.cz). Z rozvoje těchto dovedností...hodně přizpůsobit kombinovanému postižení.

3 Grafomotorika a dětská kresba

Grafomotoriku lze vysvětlit jako soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní a které nejsou pouze záležitostí pohybů ruky, ale jsou ovlivňovány psychikou. Grafomotorika tedy může být nápomocna při diagnostice psychických stavů, procesů a vlastností, případně při diagnostice poruch a nemocí jedince (Hartl, Hartlová, 2000).

Dle Logopedického slovníku (Dvořák, 2001) je grafomotorika „specifická motorika, koordinovaná pohybová aktivita při grafických projevech (kreslení, psaní apod.)“. Jedná se o pohyby ruky, jež jsou řízeny psychikou a jež zanechávají grafickou stopu vyjadřující nějaký význam. Grafomotorickou činnost lze označit za formu komunikace i výrazový prostředek. Působí a je rozvíjena v souvislosti s ostatními složkami gramotnosti (Doležalová, 2010).

Grafomotorický projev vychází z motoriky celého těla, až postupně se s vývojem hybnosti soustřeďuje k pohybům paže, ruky a nakonec prstů. V období před nástupem školní docházky by již měly být grafomotorické aktivity vykonávány, pohyby zápěstí by měly být v souhře s jemnými pohyby prstů, i když nepřesně. V tomto období se vytváří koordinace jemných pohybů ruky (Pavelová, 2009).

Na grafomotoriku nelze nahlížet jen jako na pouhé pohyby ruky při grafických úkonech. Jde se o činnost mnohem složitější. Doležalová (2010) vysvětluje grafomotoriku jako soubor senzomotorických činností, které jedinec vykonává při kreslení a psaní. (Doležalová, 2010) Grafomotorika se u předškolního dítěte rozvíjí v závislosti na mnoha psychomotorických funkcích. Ovlivňuje ji mentální vyspělost dítěte, zrakové a prostorové vnímání, lateralita, paměť a pozornost, velký význam má úroveň jemné a hrubé motoriky (podstatná je koordinace motoriky se smyslovým vnímáním, zejména koordinace ruky a oka). Pro kreslení a budoucí psaní je nutná souhra mezi všemi uvedenými psychickými a fyzickými funkcemi (Doležalová, 2010; Bednářová, Šmardová, 2010).

Grafomotorické schopnosti dítěte ve školním věku výrazně ovlivní psaní. Pokud je grafomotorika neobratná, může mít dítě potíže s výukou psaní jednotlivých tvarů písmen, písmo je neúhledné a snižuje se jeho čitelnost. Grafomotorická neobratnost se často odráží do tempa psaní (tempo je sníženo). Samotný akt psaní tak odčerpává mnoho pozornosti, která poté nezbyvá na obsah psaného a tím se zvyšuje chybovost (Bednářová, Šmardová, 2010).

Nevyzrálост jemné motoriky a grafomotoriky u dítěte v předškolním věku se projevuje následovně:

- nevyhledává činnosti vyžadující obratnost a koordinaci jemných pohybů (mozaiky, stavebnice, rukodělné činnosti);
- může být méně obratné při každodenních činnostech a při sebeobsluze;
- nevyhledává kreslení, malování, příp. je odmítá
- liliie kresby jsou často kostrbaté, vytlačené; čára bývá vedena nerovnoměrně, neplynule
- obsah kresby je oproti kresbě vrstevníků chudší
- kresba odpovídá dítěti mladšího věku jak po stránce formální, tak i obsahové; kresba je hůře koordinovaná, oproti vrstevníkům chudší, jednodušší. (Bednářová, Šmardová, 2010)

Oslabení jemné motoriky a grafomotoriky může mít u dítěte školního věku za následek:

- obtížné osvojování tvarů písmen,
- neplynulost tahů při psaní,
- zvýšený tlak na podložku,
- kolísání velikosti a sklonu písma,
- sníženou úpravu písemného projevu, až nečitelnost
- pomalé tempo psaní,
- zvýšenou chybovost,
- potíže při samostatném učení z vlastních zápisů (Bednářová, Šmardová, 2010).

Schopnosti a dovednosti potřebné pro budoucí psaní

Dítě snadněji zvládne nároky školní výuky psaní, pokud u něj budou již v předškolním období rozvíjeny psychické funkce, a to především:

- smyslové vnímání (zrakové, sluchové, hmatové, vnímání těla);
- diferenciacní (rozlišovací) schopnosti (zrakové, sluchové, hmatové, fonematický sluch);
- prostorová orientace a představivost (pravo-levá orientace, pojmy: nahoře- dole, vpředu- vzadu) a orientace časová;
- paměť (zraková, sluchová ad.);

- analyticko-syntetické činnosti zrakové a sluchové;
- rytmické cítění (Doležalová, 2010).

K ovládnutí funkční grafomotoriky je nutné, aby dítě mělo dostatečně rozvinuté smyslové vnímání- tělesné vnímání taktilní, kinestetické a vestibulární vnímání rovnováhy. Teprve po ovládnutí těchto základních oblastí je možné rozvíjet vyšší stupně smyslových funkcí. Když dítě začne vědomě ovládat rukou grafický nástroj, následně dochází k prohlubování dalších schopností a dovedností potřebných pro rozvoj grafomotoriky. Rozvíjí se například jemná motorika, koordinace ruky a oka, zdokonalují se schopnosti zrakového a sluchového vnímání a poznávací procesy, dále se rozvíjí do vyšších stupňů myšlení a řeč.

V předškolním věku probíhá zrání organismu rychle, proto je nutné využít toto citlivé období a navozovat cílené činnosti pro rozvoj specifických schopností ke kreslení a psaní. Grafomotorika naopak rozvíjí psychické procesy (Doležalová, 2010).

V předškolním věku je úroveň jemné motoriky, grafomotoriky a vizuomotoriky jedním z důležitých kritérií při posuzování způsobilosti k zahájení školní docházky. Kresba dítěte může poskytnout informace o celkové vývojové úrovni, o úrovni jemné motoriky, grafomotoriky, vizuomotoriky a o zrakovém a prostorovém vnímání. Kresba nám dále může poskytnout informace o emocionalitě dítěte, o vztazích a postojích dítěte. Kresba je komunikačním prostředkem, může být rehabilitačním a terapeutickým nástrojem (Bednářová, Šmardová, 2010).

Co ovlivňuje a formuje grafomotoriku?

Zda se bude rozvoj grafomotoriky u dítěte ubírat optimálně, nebo naopak, rozhoduje řada činitelů. Exogenně je vývoj grafomotoriky závislý na úrovni rodinného prostředí. Zásadní význam má prostředí rodiny s jejími členy, jejich vzděláním, materiálními podmínkami a hodnotovou a zájmovou orientací. Záleží na tom, zda rodiče podněcují rozvoj dítěte, zda má dítě možnost někoho v rodině napodobovat a zda se má dítě od koho spontánně učit. Velký vliv na rozvoj grafomotoriky má rovněž výchovné působení v mateřské škole, metodické postupy a vedení pedagogů a vliv ostatních dětí ve třídě.

Z endogenních podmínek je podstatný stav, dosažená úroveň a souhra všech prvků mozkové činnosti při grafomotorické činnosti, stav předpokladů pro psychickou a fyzickou činnost dítěte (ideální je souhra těchto předpokladů). Grafomotoriku ovlivňuje i aktuální stav dítěte, například citové rozpoložení (Doležalová, 2010).

Pedagogické a psychologické aspekty nácvičku psaní

S cíleným nácvičkem psaní se začíná v šesti letech, tedy v 1. roce školní docházky. Příprava na psaní probíhá ovšem již v předškolním období. Rozvoj grafomotoriky je podporován uvolňovacími grafomotorickými cviky (současně jsou rozvíjeny i další dovednosti). Při rozvoji grafomotoriky je nutné respektovat individuální a věkové zvláštnosti dítěte. Z těchto zvláštností plynou jisté požadavky pro přípravu na psaní v předškolním období.

- V šesti letech není dokončena osifikace kostí zápěstí a svalstvo je ochablé, proto necháme děti v tomto věku provádět rukou pouze krátkodobé úkony.
- Grafomotoriku dětí je potřeba rozvíjet postupně, začíná se rozvojem hrubé motoriky a seznamováním s grafickými prostředky a materiály. Následuje vlastní rozvoj grafomotoriky, zaměřený na podporu jemné motoriky a psychických funkcí. Postupuje se od jednodušších tvarů ke složitějším, které již vyžadují větší koordinaci svalových pohybů a koordinaci se smyslovými orgány.
- U každého dítěte je doba k vytvoření grafomotorických dovedností různá, musíme dětem dopřát náležitý čas.
- Pro rozvoj grafomotoriky je významná názornost a aktivní přístup dětí k nácvičku grafických jevů.
- Pedagog by měl využívat motivaci a střídát rozmanitá grafomotorická cvičení (proložení pohybovými aktivitami). Dítěti je nutné poskytnout aktivní duševní odpočinek.
- Motivace by měla probíhat v průběhu celé učební činnosti. Motivace je navozována i hodnocením (využívá se především kladného hodnocení a povzbuzování).
- Děti jsou od začátku nácvičku grafomotoriky vedeny k osvojování a dodržování hygienických pravidel a pracovních návyků.
- Od pedagoga se očekává metodická připravenost a znalost diagnostických i nápravných postupů. Příznačná by pro něho měla být trpělivost a vnímavost pro potřeby dětí, tvořivost při hledání nových postupů a snaha učit především hravou formou, která odpovídá možnostem dětí (Doležalová, 2010).

Shrňme tedy podmínky úspěšného rozvoje grafomotoriky:

- přiměřenost aktivity (obsahem, tématem, provedením ad.),
- postupně zvyšovaná náročnost činností,
- vzbuzení zájmu (hrou, tématem pohádky ad.) a tvořivosti,
- začlenění grafomotorických činností do komplexnější situace,
- povzbuzování a kladné hodnocení,
- podnětné a pozitivní psychosociální klima (Doležalová, 2010).

Grafomotorická cvičení - přípravné období čtení a psaní

Nezbytnou součástí přípravného období jsou i grafomotorická cvičení. Jemná motorika rukou a prstů úzce souvisí s rozvojem řeči, proto je vhodné provádět grafomotorická cvičení s použitím říkadél, která by napomáhala rozvoji i rytmu psaní.

Cílem grafomotorických cviků je rozvíjet smyslové vnímání, zrakové i pohybové schopnosti, tvarovou paměť a představivost, pozornost a soustředění. Snaha je o docílení lehké uvolněné paže, předloktí, zápěstí a záprstí.

Pro toto období je též důležitý nácvik správného sezení, schopnosti soustředěné cílené koncentrace, věnování se konkrétné činnosti na určitém místě, držení psacího náčiní, umístění sešitu na lavici, orientace na ploše a v prostoru.

Doporučují se pohybová cvičení ruky. Jedná se o souhrn cviků celé ruky, pro uvolnění ramenního a loketního kloubu a prstů. Tyto cviky provádíme: kreslením čar ve vzduchu, v poloze vodorovné a šikmé (vodní vlny, zametání vpravo vlevo), kreslením čar krouživým pohybem (ovál- švestka), směrem zleva doprava (umývání a utírání talíře apod.). V tomto období se doporučuje provádět posilování a zobraťňování svalů prstů modelováním z plastelíny, hlíny, moduritu, hrou na hudební nástroj. Pedagog by se měl také zaměřit na hru s prsty (např. mlýnek). Grafické cviky slouží k uvolnění ramenního, loketního a zápěstního kloubu, svalů prstů a bezpečného pohybu ruky po papíře.

Cviky je potřeba opakovat vícekrát za sebou a rovnoměrnou rychlostí, uvolnění ruky se dostaví jako důsledek zmechanizovaného pohybu. Doporučuje se cvičit v kratších časových intervalech, systematicky a intenzivně (Pavelová, 2009).

Grafické cviky

Grafické cviky slouží k rozvoji grafomotoriky, zvýšení pohyblivosti paže, uvolnění jednotlivých partií důležitých pro psaní a k nácviku pohybu ruky po papíře. Grafomotorické cviky slouží k uvolnění ramenního, loketního, zápěstního kloubu a sval prstů.

- **CVIKY UVOLŇUJÍCÍ RAMENNÍ KLOUB**- jsou vodorovné, svislé a šikmé čáry zleva doprava, vlnovky, hadovky, kružnice a ovály. Vhodný je formát papíru A3 prováděný ve stoje u stolečku.
- **CVIKY UVOLŇUJÍCÍ LOKET**- jsou oblouky, šikmé, svislé čáry, ovály, kruhy, vlnovky a kličky prováděné na formát A 4 ve stoje či v sedu bez opory lokte.
- **CVIKY PRO UVOLNĚNÍ ZÁPĚSTÍ**- oblouky, přímky, křivky zleva doprava, shora dolů a naopak, kroužky, ovály a kličky prováděné v sedě u stolečku s mírnou oporou lokte (cviky se zmenšují).
- **CVIKY PRSTŮ**- čáry jsou automaticky kratší, sklon by se měl přibližovat sklonu písma; vybarvování.

Nevhodné uvolňovací cviky jsou cviky prováděné na svislé ploše, protože nedochází k uvolnění paže, (paže vyvíjí protiklad, ruka dítě bolí a činnost odmítá). Mezi grafomotorické cviky patří také obrázky kreslené jedním tahem, tzv. jednočarky. Ty mohou sloužit k rozvoji grafomotorických dovedností, ale nemají funkci uvolňovacích cvičení.

Nácvik grafických čar provádíme nejprve seznámením s „cestou čáry“ : a to motivací, vyznačením začátku a konce čáry (obrázkem, tiskátkem), předkreslením či říkadlem (Pavelová, 2009).

Začátky dětského grafického projevu jsou spojeny s radostí z pohybu ruky po papíru a z nakreslených čar, které zanechává barvička. Dítě s oblibou kreslí na různé materiály a nezdědka své kresby zviditelní na okolních předmětech, s oblibou na stěnách. Nejdříve čmárá mimovolně bez plánu a kontroly. Později vystřídá spontánní radost z výrazné a trvalé stopy,

kteřou zanechává ruka, záměrné úsilí o kresbu. Je posíleno a ulehčeno zráním centrální nervové soustavy, které přispívá k zvyšování úrovně koordinace a organizace pohybů těla i horních končetin. Pohyby ruky směrem od loketního kloubu ke konečkům prstů se zjemňují a začínají být kontrolované smysly, zejména zrakem a hmatem. Grafický projev ovlivňuje psychiku dítěte. Vývoj psychických a motorických funkcí se zákonitě odráží ve zvyšování úrovně jeho grafomotorických schopností. Kvalita grafických tvarů a linií se zdokonaluje, pohyby ruky při kreslení se uvolňují. Dítě se je učí ovládat, aby mohlo dokonaleji uskutečnit vlastní grafický projev. Většinou se snaží kresbou nebo psaním znázornit a zaznamenat osobně významné zážitky a dojmy (Lipnická, 2007).

Okolo 2. roku většině dětí dělá radost sledovat, jak tužka zanechává za sebou stopu. Zároveň dítě těší uvědomění, že je to ono, kdo svou rukou stopu tužky ovládá. Je to období tzv. “čáranice”. Často až po dokreslení dítě pojmenovává, co nakreslilo. Oblibou “čáranic” je z hlediska vývoje kresby velice důležité. Učí dítě sledovat a sladřovat jemné pohyby ruky přerůstající v první pokusy o záměrné vedenou čáru.

Okolo 3. roku věku se v kresbě dítěte začínají vyskytovat záměrně vedené rovné čáry, čára se začíná uzavírat i do kruhu. Objevují se první postavy tzv. “hlavonožci”. Tyto postavy ještě nejsou propracované, chybí jim podstatné části těla. Většinou je to pouze kruh představující hlavu a z hlavy vycházející čáry naznačující končetiny.

Okolo 4. roku věku dítěte má většinou postava nakresleny oči a ústa. Dále se ve spontánní kresbě nacházejí sluníčka, jejichž paprsky bývají vedeny pouze jedním směrem, jednoduché stromy naznačené několika čarami. Mohou se objevovat oblouky. Oblouk často zastupuje lomené čáry, takže kolem 4 – 5 roku jsou střechy domečků zakulaceny, rovněž jako celá stavba domečku. Ostrý roh je spíše náhodný, často bývá pouze jeden – v místě zahájení a ukončení pokusu o čtverec. Přerušeni rovnoměrné linie a změna směru přichází do kresby až později. Linie čar v tomto období je často roztřesená, kostrbatá. Čára bývá nerovnoměrně vedena, je neplynulá.

O kresbě dětí s kombinovaným postižením je možné obecně říci, že jedinci se k základním grafickým dovednostem a kresbě dostávají oproti svým zdravým vrstevníkům později a mnohdy po dlouhodobém úsilí. Vývoj jemné motoriky a kresby je většinou opožděn a je tedy

na nižší úrovni, stejně jako rozvoj vnímání a utváření představ (které s vývojem motoriky souvisí). V kresbách dětí se objevuje primitivnější znázorňování, určitá námětová stereotypnost, nedostatek fantazie, případně málo detailů. Znaky dětského výtvarného projevu přetrvávají až do dospělosti (Bednářová, 2005).

3.1 Metodika rozvoje grafomotoriky

Základem je především poskytnutí dostatku příležitosti ke kreslení. Dítě by mělo mít k dispozici kout, kde má volně dostupné tužky a pastelky, dostatečné množství papíru ke kreslení. Hlavně dítě v kreslení povzbuzovat, oceňovat i dílčí úspěchy. Nehodnotit záporně jejich výkony, naopak oceňovat snahu o kreslení. U dětí, které mají sníženou koordinaci pohybu (v chůzi, běhu, při hrách), je vhodné se nejdříve zaměřit na rozvoj hrubé motoriky. Častěji zařadit rytmická cvičení, rehabilitační tělocvik. Je zapotřebí mít na paměti podmíněnost a posloupnost rozvoje motorických dovedností (od hrubé motoriky přes jemnou motoriku ke grafomotorice). Základní pohyby při psaní a kreslení vycházejí z hrubé motoriky, z pohybu velkých kloubů.

Činnosti rozvíjející motoriku jemnou

- skládání kostek – vyšší věže a hrady
- práce se stavebnicemi a puzzle
- navlékání korálek, knoflíků a těstovin
- provlékání šňůrek otvory nejrůznějších tvarů, uzlování na šňůrkách
- šroubování – větší uzávěry lahví, větší šroub a matka
- stříhání, modelování, lepení, malování vodovými barvami
- vytrhávání, skládání z papíru
- úkony spojené se sebeobsluhou – zapínání knoflíků, zipů, navlékání ponožek
- pomoc při každodenních činnostech v domácnosti

- cvičení s prsty – otevírání zavřené dlaně postupně po jednom prstu

(Bednářová, 2005)

Práce s metodikou při rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky

- kreslení je vhodné vždy zahájit uvolněním ruky (cvičení panáčka „hadráčka“, uvolněné „gumové“ ruky)
- psaní prstem do krupičky, která je nasypaná na barevném tácku, je vhodný způsob k provádění grafomotorického cvičení
- umožníme dětem dotýkat se, přehrabovat, válet, mačkat, hníst různé materiály a tak je poznávat (písek, kamínky, hrách, čočka, fazole, krupice, korálky, kuličky různé velikosti, knoflíky, míčky)
- hra s vodou a práce s vodovými barvami
- využíváme písničku či říkadlo – kdy se během písničky či říkadla navozují potřebné pohyby ke psaní
- při grafomotorických činnostech střídáme psací plochy i náčiní – oblíbené jsou tabule (svislé i šikmé)
- v každé práci necháváme dítě, aby se stalo aktérem děje a bylo aktivním spolutvůrcem situace (Svobodová, 2001).

3.2 Charakteristika laterality

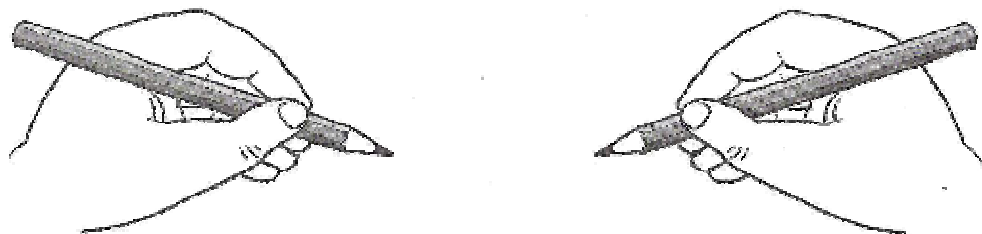
Kreslit levou či pravou rukou?

Pravorukost nebo levorukost je projevem funkční převahy jedné z horních končetin používaných při různých činnostech. Dítě má jednu ruku obratnější a pohyblivější než druhou. Tato vyhraněnost je podmíněná převahou mozkové hemisféry, takže laterality není záležitostí ruky a výchovy jejích pohybů. Souvisí s vrozeným zakódováním a naprogramováním

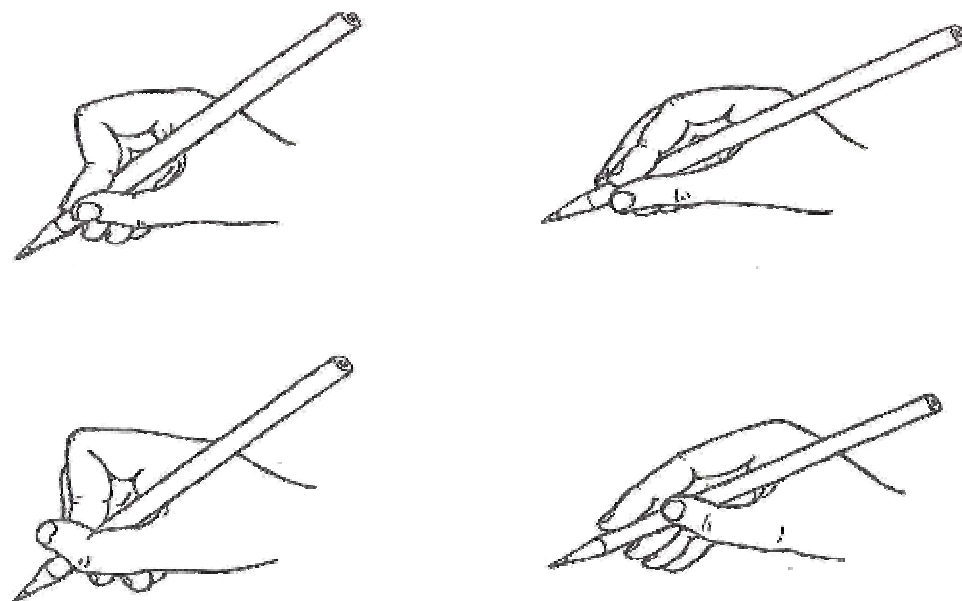
přednostního používání jednoho z párových orgánů těla. Jednotlivé poloviny těla jsou přitom řízené opačnými mozkovými hemisférami. Ty určují buď pravostrannou, nebo levostrannou dominanci horní a dolní končetiny a smyslového orgánu (např. pravá ruka, pravé oko).

Okolo 4. roku života je už obyčejně zřejmé, kterou ruku dítě preferuje v denních činnostech, hrách a grafických aktivitách. Pokud využívá zejména levou ruku, nelze to považovat za chybné. V životních situacích i při kreslení a psaní levoruké dítě dosahuje stejně kvalitních výkonů jako pravoruké, a někdy i výjimečných. Lateralitu musíme v cíleném působení respektovat. Rozhodně není správné ji přecvičovat! Kromě vnější změny by došlo i k takovým změnám v mozku, jejichž následkem by mohly být poruchy psychomotorického i celkového osobnostního vývoje dítěte, a dále i změny v kvalitě života. Při přecvičování leváka na pravou ruku dochází totiž k anomální dominanci mozkových hemisfér, je narušena komunikační schopnost dítěte a jeho emocionální rovnováha a vznikají i deficity kognitivních funkcí. Násilné potlačování levorukosti omezuje posléze plný osobnostní růst. Proto je potřeba z ní vycházet jako z daného základu, který přiměřeně rozvíjíme. Vedení praváka nebo leváka nevyžaduje žádné odlišné přístupy (Lipnická, 2007).

Obrázek č. 1 – Úchop tužky . Správný úchop tužky v levé i pravé ruce (Bednářová, 2005).

Obrázek č. 2 – Úchop tužky. Nejběžnější varianty chybného držení tužky (Bednářová, 2005).

Tužka leží na posledním článku prostředníku, seshora ji přidržuje bříško palce a ukazováku. Pokud je pro dítě obtížné tento úchop navodit, je vhodné používat tzv. „trojhranný program“ (tužky a pastelky ve tvaru trojúhelníku, kdy každá strana trojúhelníku tvoří opěrný bod pro jeden prst). Samotný trojhranný program nestačí, je zapotřebí přítomnost a podpora dospělého. Pokud i nadále má dítě potíže s úchopem psacího náčiní, je vhodné používat speciální násadky na tužky, které ještě více fixují správné postavení prstů při psaní.

Správné postavení ruky při psaní usnadní naklonění pracovního listu, sešitu. Změna psaní mezi leváky a praváky je pouze v naklonění pracovního listu. U leváků je papír nakloněný levým rohem nahoru, u praváků pravým horním rohem nahoru.

Některé děti mívají při psaní potíže s tlakem na podložku a chybějícím uvolněním ruky při psaní. Nadměrný tlak na podložku je patrný z linie kresby, která je vytlačena, kostrbatá, často přerušovaná. Tlak poznamenává kresbu i tím, že neumožňuje plynulost pohybu ruky a tím plynulost vedení čáry. Volba psacího náčiní často ovlivní tlak na podložku. Proto je vhodné vybírat měkčí tužky a pastelky, které dobře vedou stopu, dítě na ně nemusí tlačit (Bednářová, 2005).

4 Rozvoj grafomotorických listů u žáků s kombinovaným postižením v rehabilitačních třídách

Místem pro rozvoj grafomotorických listů byla Základní škola speciální Nona v Novém Městě nad Metují. Grafomotorické listy byly testovány v rehabilitační třídě. Bakalářská práce byla vypracovaná metodou kvalitativního výzkumu, pomocí Likertovy škály hodnocení grafomotoriky. Harmonogram tvorby a testování probíhal od ledna 2012 do října 2012.

Základní škola speciální

Hlavním cílem a posláním Základní školy speciální je pomocí specifických, výchovných, vzdělávacích a rehabilitačních metod poskytovat žákům s mentálním postižením a kombinovanými vadami komplexní péči, vybavit je souborem klíčových kompetencí na úrovni, která je pro ně dosažitelná a připravit je na další vzdělávání, pracovní a sociální uplatnění ve společnosti.

Děti školního věku se smyslovým, tělesným, kombinovaným a mentálním postižením v oblasti lehké, středně těžké a těžké mentální retardace, které nemohou vzhledem ke svému postižení navštěvovat základní školu a potřebují individuální přístup a odbornou péči při plnění povinné školní docházky.

V deseti ročnících základní školy speciální se vzdělávají žáci s takovou úrovní rozumových schopností, která jim neumožňuje prospívat na základní škole. Cílem výchovně vzdělávací práce je, aby ve vhodně upravených prostorách a při odborné pedagogické péči získali základní vědomosti, dovednosti a návyky potřebné k orientaci v okolním světě, aby dosáhli maximální možné míry samostatnosti a nezávislosti na pomoci druhých a zapojili se dle svých možností do společenského života. Výuka je zajištěna 1 speciální pedagog a 1 pedagogický asistent a 1 asistent.

Rehabilitační třída základní školy speciální

Rehabilitační třída je školní třída pro děti s tělesným či mentální postižením a kombinovanými vadami při základní škole speciální.

Dětem se zde nepřetržitě věnuje pedagog, asistent pedagoga a osobní asistent. Děti jsou vzdělávány podle Rámcově vzdělávacího programu ZŠS díl II. – vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami, který je určen pro vzdělávání žáků s tak závažným mentálním postižením, které jim znemožňuje vzdělávání na úrovni praktické školy, ale umožňuje jim, aby si v přizpůsobených podmínkách a za odborného speciálně pedagogického vedení osvojovali některé elementární vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní získat určitou míru soběstačnosti, najít vhodnou formu komunikace s jejich okolím a budou napomáhat rozvoji jejich motoriky.

Rámcově vzdělávací program ZŠS díl II. základní školy speciální umožňuje žákům s těžkým mentálním postižením, případně žákům s více vadami, uplatnit jejich právo na vzdělání a realizovat jejich tělesný a duševní rozvoj. U většiny žáků zařazených do vzdělávacího programu základní školy speciální již nelze reálně počítat se zvládnutím trivia. Lze u nich rozvíjet komunikační dovednosti, které jim umožní navázat kontakt s jejich okolím, rozvíjet jejich pohyblivost tak, aby dosáhli co nejvyšší míru pohybové samostatnosti a naučit je základům sebeobsluhy, která jim umožní určitou míru soběstačnosti. Každá dovednost, kterou si žáci osvojí, se projeví ve zlepšení kvality celého jejich dalšího života.

Každý žák má vypracovaný svůj individuální vzdělávací program, podle něhož je vzděláván v těchto oblastech:

Smyslová výchova - je zaměřena na rozvoj psychických funkcí prostřednictvím smyslového vnímání, především na cílevědomé vytváření vztahů smyslového vnímání, myšlení a řeči. Ve smyslové výchově by si žáci měli systematicky a opakovaně procvičovat zrakové, sluchové, čichové a chuťové vnímání, hmat, vizuomotoriku a prostorovou orientaci.

Rozumová výchova - skládá se z několika vzájemně neoddelitelných složek z rozvíjení poznávacích schopností a komunikačních dovedností, logického myšlení, pozornosti a paměti, vytváření početních představ a rozvíjení grafických dovedností. Jejím cílem je rozvoj rozumových schopností žáků na optimální možnou úroveň.

Pracovní a výtvarná výchova - rozvíjí jemnou motoriku žáků, zvyšuje jejich samostatnost, soběstačnost a nezávislost. Je složena ze tří vzájemně propojených složek: z nácviku sebeobsluhy a péče o vlastní osobu, výchovy k péči o okolní prostředí a vytváření pracovních dovedností a návyků. Ve výtvarné výchově se rozvíjejí tvořivé schopnosti a dovednosti žáků při využívání různých technik výtvarných činností a při práci s různými materiály.

Hudební a pohybová výchova - rozvíjí muzikálnost žáků, jejich rytmické a intonační schopnosti, pohybovou kulturu a napomáhá při rozvoji jejich řeči. Plní i funkce psychoterapeutické, pomáhá žákům k odreagování napětí, k překonávání únavy a zlepšování nálady. Podílí se na koncentraci jejich pozornosti.

Rehabilitační tělesná výchova - jejím úkolem je prostřednictvím pohybových aktivit přispívat ke zmírnění důsledků mentálního postižení žáků. Je zaměřena na rozvíjení aktivní hybnosti žáků, správného držení těla, zvládnutí základních pohybových dovedností, na rozvíjení a posilování pohybové výkonnosti a zvyšování tělesné zdatnosti. Zaměření rehabilitační tělesné výchovy musí odpovídat fyzickým i psychickým možnostem jednotlivých žáků, jejich zdravotnímu stavu a specifice jejich postižení.

4.1 Tvorba grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami

Při tvorbě grafomotorických listů jsem vyšla z následujících podkladů (Bednářová, 2005).

- s grafomotorickými listy je vhodné pracovat v pořadí, ve kterém jsou řazeny
- postupujeme od nejjednodušších prvků k obtížnějším
- pro žáka je důležitá motivace přiměřená jeho věku
- vždy vedeme k soustředění na práci, při neklidu, raději úkol zkrátíme
- pracujeme s žáky raději méně a častěji
- v případě, že je grafomotorický list pro žáka obtížný, odložíme jej a k práci se vrátíme později, vrátíme se k procvičení a upevnění předchozích prvků
- někteří žáci potřebují při kreslení více pomoci, podpory, podpůrných technik, mohou to být jak slovní instrukce, nebo zrková opora, tak opora hmatová
- žák potřebuje nacvičený prvek opakovat
- kreslení zahajujeme vždy uvolněním ruky a na žáka při kreslení nespěcháme

Listy byly testovány se čtyřmi žáky z jedné rehabilitační třídy. Pro tvorbu bakalářské práce budou veškeré údaje žáků anonymní. Souhlas ředitelky školy a písemný souhlas rodičů umožnil k nahlédnutí do dokumentace jednotlivých žáků a vytvořením kazuistik pro bakalářskou práci. Jména byla pro potřebu bakalářské práce změněna.

V následující tabulce (Tab. č. 1) je popsán stupeň postižení žáků a jejich diagnózy.

Tabulka č. 1

Jména	Pohlaví žáků	Stupeň mentálního postižení	Diagnóza
Dominik	chlapec	Těžká MR	Dystonicko dyskinetický syndrom
Luboš	chlapec	Těžká MR	Nízkofunkční autismus, zrková a sluchová vada
Vojta	chlapec	Těžká MR	DMO- hemipareza pravostraná
Lukáš	chlapec	Hluboká MR	Epilepsie – Lenox- Gastautův syndrom

Chlapec – Lukáš

Diagnóza	Epilepsie – Lenox- Gestautův syndrom
Společenská adaptabilita a sociální vztahy	Lukáš reaguje na své jméno, u hudebních chviliek poslouchá a je spokojený. Vyžaduje stálou přítomnost osobního asistenta a permanentní dohled.
Řeč	Pracuje s komunikační knihou, pojmenovává na fotkách reálné předměty, členy rodiny a zvířátka. Každý den ukazuje na fotkách spolužáky a pedagogy při ranní komunikační chvílce, říkáme společně jména ostatních, ukazuje na ně.
Sebeobsluha	Potřebuje dopomoc při všech činnostech. Nedokáže dát sám najevo, že potřebuje na toaletu, proto je důležité s ním často chodit na WC, jinak by došlo k pomočení. Pevnou stravu dokáže jíst sám lžící. Při oblékání a svlékání vyžaduje pomoc dospělé osoby.
Hrubá motorika	Všechny činnosti při RTv provádí s trvalou pomocí. Zvládne jednoduché překážkové dráhy, cvičení na velkém míči. Procházky a výlety absolvuje na speciálním kočárku.
Jemná motorika	Veškeré činnosti při výtvarné a pracovní výchově probíhá s velkou asistencí. Úchop tužky je dlaňový, kresba je na úrovni čmárání.
Vědomosti a dovednosti	Doba, soustředění je velmi krátká, vše záleží na aktuálním zdravotním stavu. Veškeré činnosti proto rozdělujeme do kratších úseků, které jsou proloženy chvilkami odpočinku.

Chlapec – Vojta

Diagnóza	DMO-centrální hemiparéza pravostranná a epilepsie
Společenská adaptabilita a sociální vztahy	Vojta reaguje na své jméno, odpovídá na zavolání, u hudebních chviliek poslouchá a je spokojený
Řeč	V běžné komunikaci aktivně používá poměrně velké množství slov, často se objevuje echolálie a stereotypně užívané věty či slova.
Sebeobsluha	Potřebuje pomoc ve všech oblastech. Stoluje samostatně, při oblékání a svlékání se snaží pomáhat.
Hrubá motorika	Při TV je nutné zajišťovat bezpečnost a pomoc při všech aktivitách a vzhledem k nejisté chůzi
Jemná motorika	Pracovní výchova patří mezi V. oblíbené činnosti. S oblibou lepí, stříhá s pomocí, natírá štětcem, válí modelínu, přelévá vodu, přesypává písek.
Vědomosti a dovednosti	Vojtu je u všech úkolů třeba neustále motivovat, uplatňovat hravou formu, v této oblasti se uplatňuje individuální práci ve třídě, aby se zamezilo rušivým vlivům.

Chlapec – Dominik

Diagnóza	DMO- Dystonicko-dyskinetický syndrom, psychomotorická retardace
Společenská adaptabilita a sociální vztahy	Je rád ve společnosti dětí i dospělých. Komunikuje především pohledem a úsměvem.
Řeč	Důležité je dále rozšiřovat pasivní slovní zásobu s využitím názorného materiálu. Veškeré činnosti doprovázet komentářem.
Sebeobsluha	Veškeré úkoly je nutno provádět s fyzickou dopomocí. Je plně odkázán při pohybu na druhou osobu.
Hrubá motorika	Dominik je umístěn na speciální židličce či přenášen v náruči.
Jemná motorika	Doteky mu jsou příjemné, má rád relaxační chvílky s míčkovou masáží, bazální stimulaci, hry s pískem
Vědomosti a dovednosti	Všechny úkoly vyžadují fyzickou dopomoc. Zvládá vybírat pohledem ze dvou obrázků a tvoření logických vazeb.

Chlapec – Luboš

Diagnóza	Nízkofunkční autismus, zraková a sluchová vada
Společenská adaptabilita a sociální vztahy	Velmi se mu líbí společné hry s dětmi v kuličkovém bazénu
Řeč	Rozumí jednoduchým pokynům, má rád, když mu někdo vypráví, povídá si s ním, čtení pohádek
Sebeobsluha	Veškeré činnosti probíhají s dopomocí, ale snaží se spolupracovat, jí samostatně lžící
Hrubá motorika	Má pohybové aktivity rád, pravidelně chodí plavat, dobře reaguje na bazální stimulaci
Jemná motorika	Velmi ho zajímá práce s různými materiály, rád maluje prstovými barvami, lepí a prosívá písek mezi prsty.
Vědomosti a dovednosti	Luboš vyžaduje při všech činnostech dopomoc a dohled. Má rád říkanky s pohybovým doprovodem. Rád poznává různé předměty a části těla.

Rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky u žáků s kombinovaným postižením byl sledován ve třech oblastech:

- správný úchop tužky
- zvládnutí osvojených grafických prvků u žáků s KP
- slovní doprovod učitele při osvojování grafických prvků

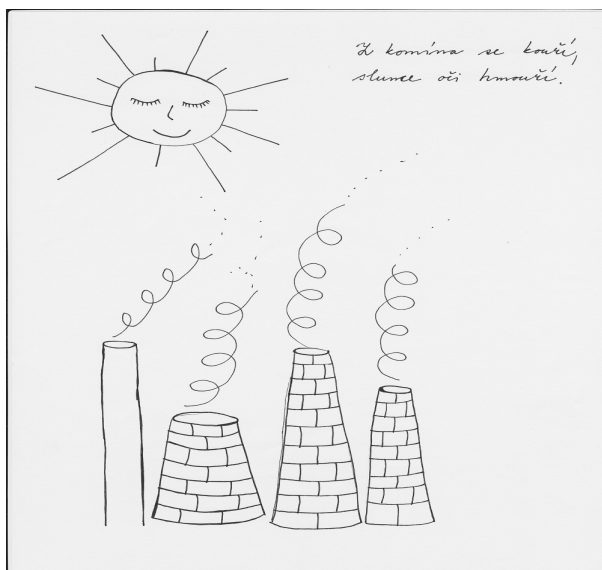
K zjištění výsledku pro každou oblast je použita Likertova pětibodová škála hodnocení na vlastnoručně vytvořeném grafomotorickém sborníku pro žáky s kombinovanými vadami.

3.2.1 Cvičení 1 – Čmárání všemi směry

Říkadlo: Z komína se kouří, slunce oči hmouří.

Píšeme vázané kličky, další možné varianty (kouří se za autem, z čaje, ze stromu se snáší poslední list).

Obrázek č. 3 – čmárání všemi směry

Obrázek č. 4 – názorná ukázka

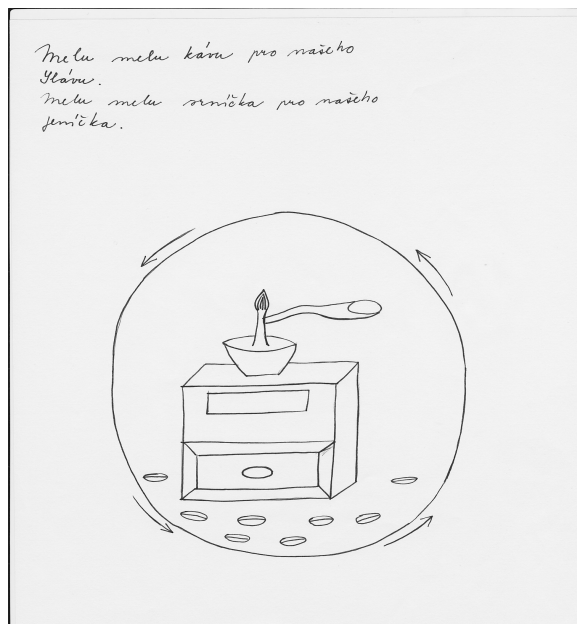

3.2.2 Cvičení 2 – Kroužení oběma směry

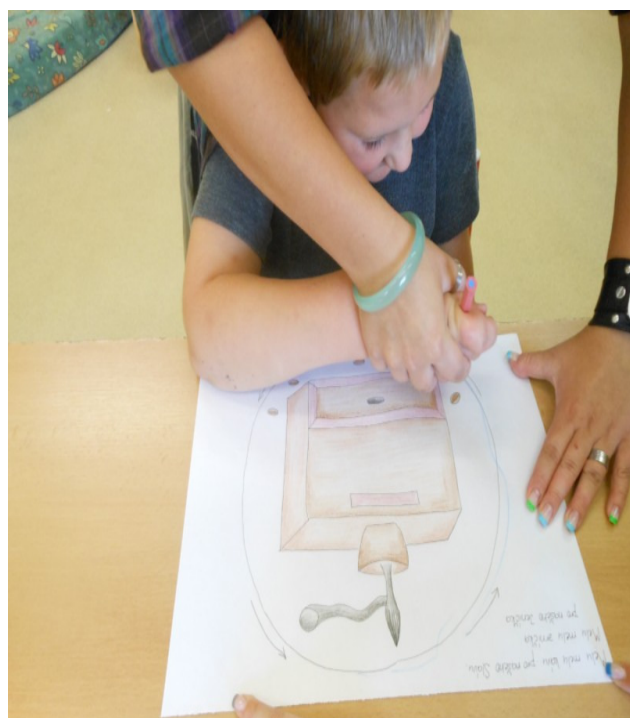
Říkadka: Melu melu kávu pro našeho Slávu. Melu melu zrníčka pro našeho Jeníčka.

Kruh opakovaně obtahujeme. Zpočátku je vhodné kreslit kruhy ve větším tvaru na velký papír. Základní pohyb paže vychází z ramenního kloubu, přes loket, zápěstí. Při kresbě dbáme, aby dítě nevyvracelo ruku v zápěstí.

Obrázek č. 5 – kroužení oběma směry

Obrázek č. 6 – názorná ukázka

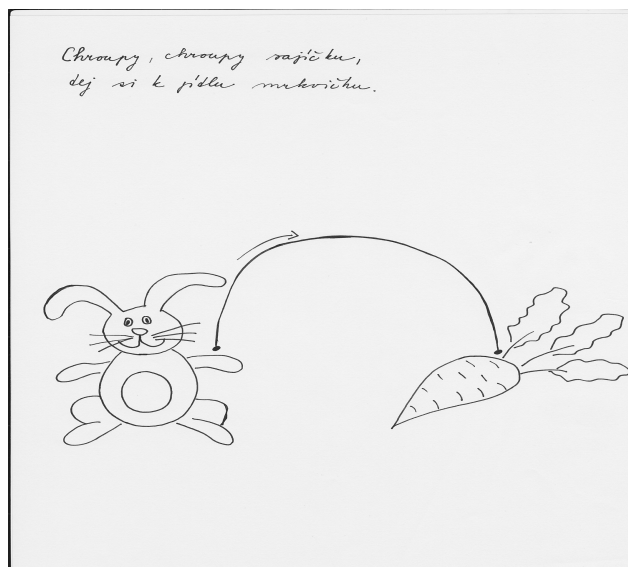

3.2.3. Cvičení 3 – Cvičení horního oblouku

Říkadlo: Chroupy, chroupy zajíčku, dej si k jídlu mrkvičku.

Cvičení horního oblouku můžeme navodit pomocí dráhy. Později pouze pomocí výchozího a cílového bodu. Kreslíme zleva doprava.

Obrázek č. 7 – cvičení horního oblouku

Obrázek č. 8 – názorná ukázka

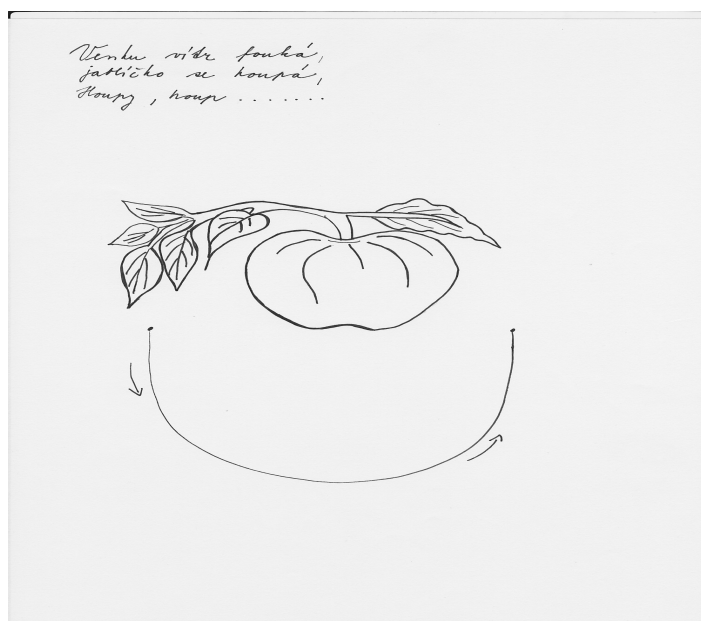

3.2.4 Cvičení 4 – Cvičení dolního oblouku

Říkanka: Venku vítr fouká, jablíčko se houpá, houpy, houpy,

Cvičení dolního oblouku pomůžeme navodit pomocí dráhy. Žák kreslí nejdříve oblouk ve vyznačených liniích, čáru v každé dráze několikrát opakuje a až později kreslí oblouky samostatně.

Obrázek č. 9 – cvičení dolního oblouku

Obrázek č. 10 – názorná ukázka

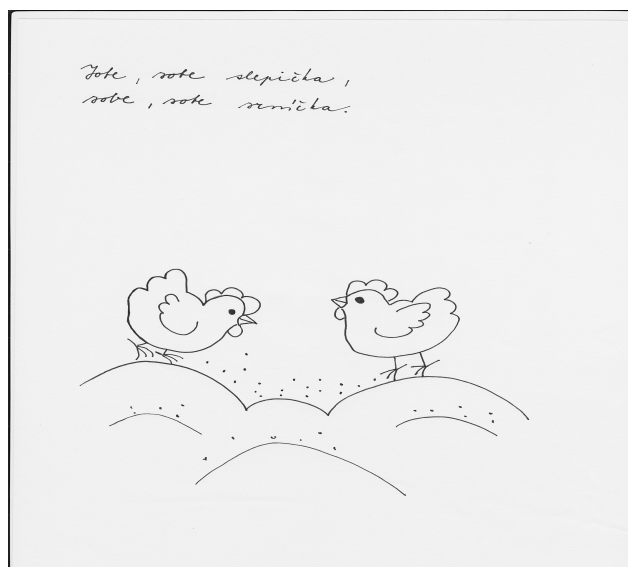

3.2.5 Cvičení 5 – Dotyky hrotu na papíře

Říkanka: Zobe, zobe slepička, zobe, zobe zrníčka.

Při kreslení má žák ruku podepřenou.

Obrázek č. 11 – dotyky hrotu na papíře

Obrázek č. 12 – názorná cvičení

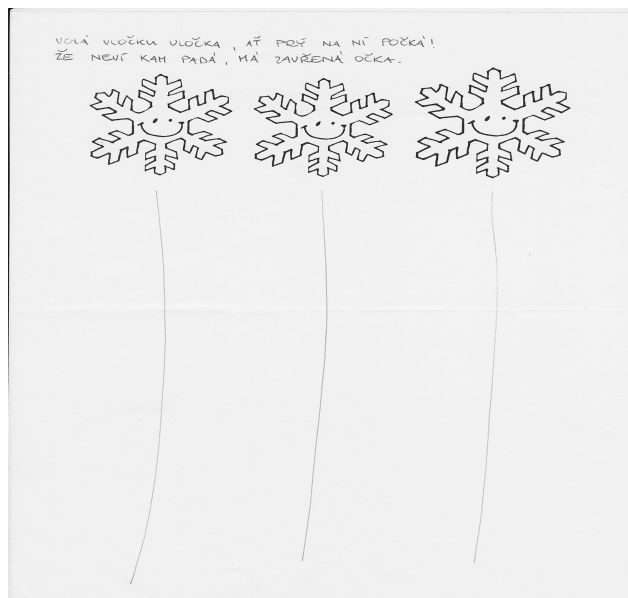

3.2.6 Cvičení 6 – Koordinovaně vedená čára - svislá

Říkanka: Volá vločku vločka, ať prý na ní počká, že neví kam padá, má zavřená očka.

Rovnou čáru vedeme odshora dolů, plynule a nepřerušovaně.

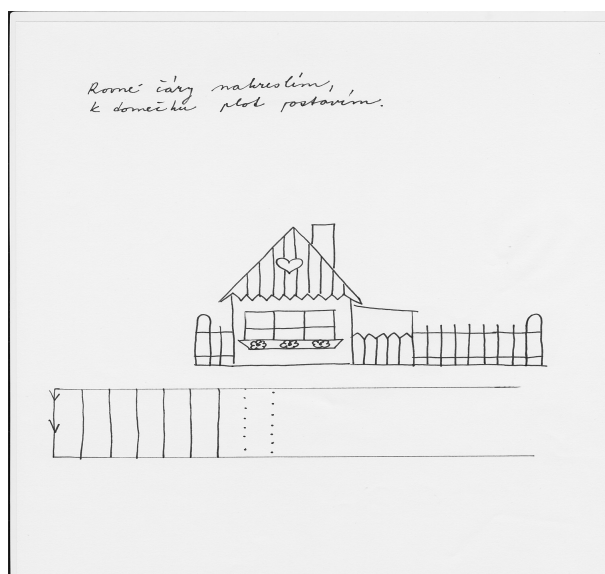
Obrázek č. 13 – koordinovaně vedená čára – svislá 1

Říkanka: Rovné čáry nakreslím, k domečku plot postavím.

Čáru vedeme odshora dolů. Zde je kreslení obtížnější a náročnější na koordinaci. Body, které žák propojuje, jsou menší, čáry musí být cílenější, zvyšuje se jejich hustota a přidávají se nároky na koordinaci vzdálenosti mezi jednotlivými čarami.

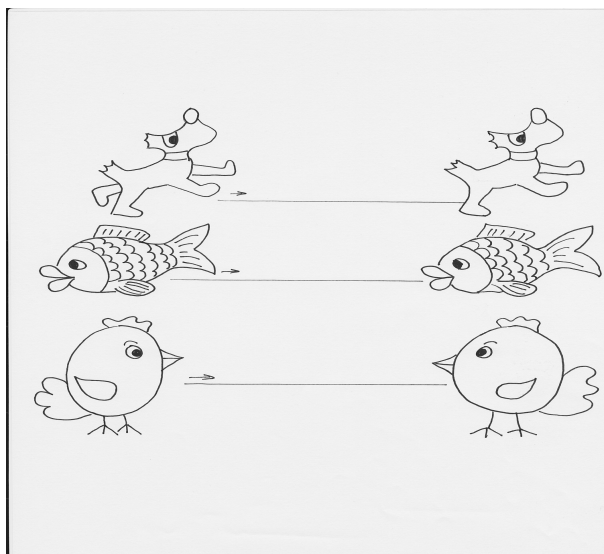
Obrázek č. 14 – koordinovaně vedená čára – svislá 2

3.2.7 Cvičení 7 – Koordinovaně vedená čára – vodorovná

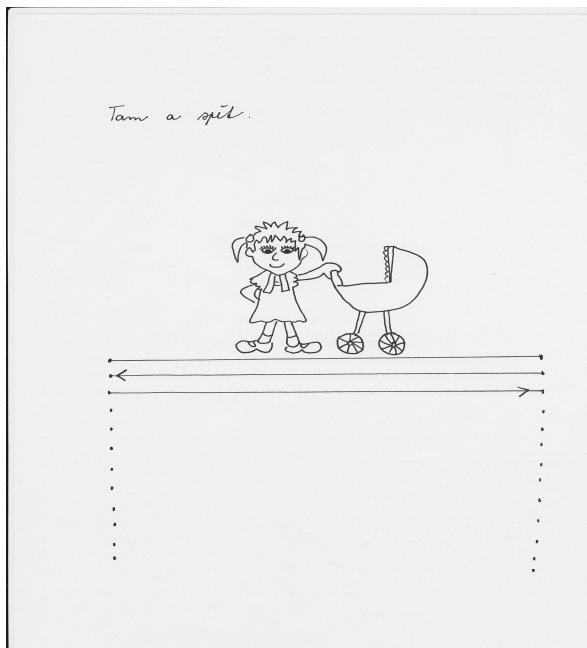
Vodorovné čáry kreslíme zleva doprava. Dodržením tohoto směru vedení čar podporujeme zautomatizování očních pohybů ve směru potřebném při pozdějším čtení i psaní.

Obrázek č. 15 – koordinovaně vedená čára – vodorovná 1

Vodorovné čáry vedeme zleva doprava. Cvičení je náročnější na udržení vzdálenosti mezi čarami.

Obrázek č. 16 – koordinovaně vedená čára – vodorovná 2

Analýza výsledků a závěry šetření

Tabulka č. 2 se zabývá správným úchopem tužky u jednotlivých žáků. V tabulce byla použita pětibodová Likertova škála hodnocení s čísly 1 až 5. Číselným vyjádřením je v tabulce označen správný úchop tužky u jednotlivých žáků na začátku i na konci výzkumného šetření.

Pětibodová škála hodnocení

5 – úchop tužky zvládá bez pomoci

4 – úchop tužky zvládá s malou pomocí

3 – úchop tužky zvládá s dopomocí

2 – úchop tužky zvládá s velkou pomocí

1 – úchop tužky nezvládá

Tabulka č. 2

Jména	Pohlaví žáků	Začátek šetření	Konec šetření	Počet bodů
Dominik	chlapec	1	2	3
Luboš	chlapec	2	4	6
Vojta	chlapec	3	5	8
Lukáš	chlapec	1	3	4

Následující tabulka č. 3 ukazuje soubor grafomotorických cvičení rozdělené vzestupně od nejjednodušší tvorby grafomotoriky po složitější tvorbu grafomotoriky podle Pavelové (2009).

Tabulka č. 3

Týdenní rozvržení	Procvičovaný grafomotorický prvek	Motivace
1	Čmárání všemi směry	Kouření z komína
2	Kroužení oběma směry	Auto jezdí po dráze
3	Cvičení horního oblouku	Žába skáče
4	Cvičení dolního oblouku	Houpáme se
5	Dotyky hrotu tužky na papíře	Kuře zobe zrníčka

6	Kroužení oběma směry	Vítr roztočil větrník
7	Kroužení směrem zleva doprava	Včelka létá kolem květu
8	Kroužení ve směru písmene o (zprava doleva)	Namotáváme klubíčka
9	Procvičování horního oblouku	Ptačí skoky
10	Procvičování dolního oblouku	Tikání hodin
11	Cvičení svislých čar shora dolů	Pád ze stolu na zem
12	Cvičení svislých čar shora dolů - přerušovaně	Děšť
13	Cvičení svislých čar zdola nahoru, není předkreslen cíl	Nafukovací balónky uletěly do oblak
14	Cvičení svislých čar zdola nahoru, poloviční formát	Růst stonku u květin
15	Cvičení svislých čar zdola nahoru - poloviční	Plot
16	Cvičení vodorovné čáry zleva doprava	Auto jede do garáže
17	Cvičení vodorovné čáry na papíře zleva doprava	Trefujeme se do cíle
18	Cvičení šikmých čar shora dolů	Sáňkujeme z kopce dolů
19	Cvičení šikmých čar shora dolů - polovičních	Kuličky do důlku
20	Cvičení šikmých čar zdola nahoru	Jdeme na kopec
21	Cvičení šikmých čar zdola nahoru - polovičních	Střelíme do terče
22	Cvičení příčných čar směrem dovnitř, ven	Sluníčko
23	Nácvik vlnovky	Klikatá cesta, dráha
24	Cvičení volně kreslené vlnovky	Had
25	Cvičení kroužení - malé kroužky	Bublinky z bublifuku
26	Procvičování spojených horních oblouků	Vrabeček skáče
27	Procvičování spojených dolních oblouků	Tašky na střeše
28	Cvičení horní kličky	Let letadla
29	Cvičení horní kličky polovičního formátu	Telefonní drát
30	Cvičení dolní kličky ve vodorovném směru	Kouř z komína lokomotivy

31	Cvičíme horní zátrh	Šel dědeček na kopeček
32	Cvičíme dolní zátrh	Skok do vody pro prsten
33	Nácvik lomené čáry	Zuby od pily
34	Nácvik spojování čar (vertikálních a horizontálních)	Plot, žebřík, rybářská síť

Týdenní rozvržení v tabulce č. 3 je voleno pouze pro přehled, jak se mohou grafomotorická cvičení vkládat do celého roku, ale samozřejmě, že je důležitější vycházet z úrovně žáka. Slouží hlavně pro inspiraci speciálních pedagogů a motivaci, kterou může využít podle potřeby.

Tabulka č. 4 upřesní, který grafomotorický prvek již žák zvládl. Učení probíhá podle týdenního rozvržení, záleží však na dispozici žáka.

Tabulka č. 4

Jména	Pohlaví	Zvládnutý grafomotorický prvek		
		Začátek	Konec	Počet naučených
		šetření	šetření	grafomotorických prvků
Dominik	Chlapec	6	11	5
Luboš	Chlapec	11	21	10
Vojta	Chlapec	12	22	11
Lukáš	Chlapec	6	12	6

Tabulka č. 5 popisuje potřebu slovní dopomoci učitele při osvojování grafomotorických prvků. Pro šetření byla vypracovaná pětibodová škála hodnocení.

Pětibodová škála hodnocení

5 – učivo zvládá samostatně

4 – učivo zvládá s malou slovní pomocí

3 – učivo zvládá se slovní dopomocí

2 – učivo zvládá s velkou slovní pomocí

1 – učivo nezvládá

Tabulka č. 5

Jména	Pohlaví	Slovní výpomoc učitele		
		Začátek	Konec	Počet získaných
		šetření	šetření	bodů
Dominik	Chlapec	1	1	2
Luboš	Chlapec	2	2	4
Vojta	Chlapec	5	5	10
Lukáš	Chlapec	2	2	4

Shrnutí výsledků šetření

V mé práci jsem sledovala a hodnotila výsledky u správného úchopu tužky, další úkol spočíval ve zvládnutí osvojených grafických prvků u žáků s KP a poslední úkol se zaměřil na slovní doprovod učitele při osvojování grafických prvků. Pro rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky je nutné znát posloupnost oblastí jemné motoriky a grafomotoriky. Před zahájením nácviku grafomotoriky je lepší pro žáky zařazovat do hodin různé hry a uvolňovací činnosti. Je zapotřebí mít na paměti podmíněnost a posloupnost rozvoje motorických dovedností (od hrubé motoriky přes jemnou motoriku ke grafomotorice). Při rozvoji grafomotorických dovedností u žáků s kombinovaným postižením musíme vycházet z aktuálního zdravotního stavu.

Práce s Lukášem

Doba soustředění se u těchto činností prodloužila, je však stále krátká. Lukáš při grafomotorice pracuje lépe, chvíli podrží psací náčiní, nechává si vést ruku. Jsou dny, kdy Lukáš hezky pracuje a nechá se pedagogem či asistentem vést. Ale některý den mu je nepříjemné, když asistujeme a snažíme se ho přimět k nějaké práci, kterou on nechce dělat. Je třeba ho kladně motivovat, povzbuzovat, udržovat kontakt a veškerá cvičení doprovázet

komentářem. K průpravným cvičením Lukáše motivujeme tím, že ho necháme „malovat“ do sypkých materiálů jeho oblíbenou vařečkou.

Práce s Vojtou

Vojtu je třeba v této oblasti motivovat, grafomotorická cvičení nepatří k jeho neoblíbenějším. Rád pastelkami „jen tak čmárá“ nebo maluje sluníčko a „ptáčky“. Je nutné dbát na správný úchop tužky a zpočátku vést ruku. Vojta si rád prohlíží nejrůznější věci, ale je třeba ho k tomu motivovat, vše doprovázet pojmenováním a komentářem.

Práce s Dominikem

Grafomotorická cvičení jsou vždy doprovázena říkankou. Dominik se zlepšil též v oblasti grafomotoriky. Dominik uchopuje předměty do celé dlaně, proto při grafomotorických cvičeních užívá colorball. V současné době se snaží o nácvik úchopu silných trojhranných pastelek. Veškeré z těchto činností probíhají s dopomocí, ale je potřeba mu vždy dát malý prostor, pro vlastní práci. Líbí se mu, když bez dopomoci udělá na papíře stopu pastelkou. Dominika je třeba neustále motivovat, snažit se udržet jeho pozornost, komentovat vše co děláme, protože se pro něj úkon stane nudným a provádí ho pouze mechanicky.

Práce s Lubošem

Grafomotorická cvičení jsou vždy doprovázena říkankou. Luboš udělal v této oblasti velký pokrok. Vydrží se déle soustředit, maluje trojhrannými pastelkami, oblíbil si svůj sešit, rád si ho prohlíží. I nadále bude pracovat na správném úchopu psacích potřeb a rozvoji vizuomotorické koordinace.

5 Závěr

Absence grafomotorických cvičení pro žáky s kombinovanými vadami mě vedla k vytvoření sborníku cvičení na rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky.

Každé cvičení je doplněno o rytmickou říkanku či básničku, která žáka motivuje a podněcuje při psaní. Grafomotorická cvičení jsou rozdělena vzestupně od nejjednodušší tvorby grafomotoriky po složitější tvorbu grafomotoriky.

Při výuce se žáky v rehabilitačních třídách jsem měla tu možnost zjistit výhody či nevýhody u různých grafomotorických cvičení.

Výuka jemné motoriky a grafomotoriky v rehabilitačních třídách je u každého žáka s kombinovanými vadami individuální. Práce se žáky s kombinovanými vadami je náročná a vyžaduje od speciálního pedagoga velkou trpělivost, neboť mnohé získané dovednosti si žák upevňuje pomalým tempem a je nutné přizpůsobit vzdělávání v souladu s respektováním jejich specifických potřeb.

Veškerá grafomotorická cvičení v bakalářské práci jsem uvedla z praktické zkušenosti, a díky tomu pro mnohé žáky jsem usnadnila a zjednodušila začátky výuky grafomotoriky

V bakalářské práci byla popsána problematika rozvoje jemné motoriky a grafomotoriky pro žáky s kombinovanými vadami v rehabilitačních třídách. Přínos spočívá v charakteristice kombinovaného postižení, v odborném popisu jemné motoriky a grafomotoriky a na závěr vytvoření sborníku s grafomotorickými cvičení s říkankou. Při práci se žáky je nedílnou součástí, aby speciální pedagog měl odborné znalosti o vývoji jemné a hrubé motoriky a poznatky o rozvoji grafomotoriky.

Tvorba grafomotoriky u žáků s kombinovanými vadami vede k uvolnění ramenního, loketního a zápěstního kloubu a napomáhá k správnému úchopu psaní potřeby. Žáci se zapojují v psaném projevu aktivně a práce je baví. V systematickém procvičování grafomotoriky dochází k viditelnému zlepšení v hrubé i jemné motorice, což se projevuje i v dalších předmětech – pracovní výučování, výtvarná výchova a tělocvik. Žáci pracují s velkým nadšením.

Vzdělávání žáků s kombinovanými vadami v rehabilitační třídě má význam a velkou měrou se podílí na individuálním rozvoji, který napomáhá k dalšímu zkvalitnění jejich života. To, že je umožněn žákům s kombinovanými vadami docházet do školy, je významným článkem v přístupu k znevýhodněným jedincům ve vyspělé společnosti. Umožňuje žákům prolomit izolační bariéru a nenásilně zabezpečuje cestu integrace do společnosti. Na druhou stranu poskytuje i rodině možnost žít „normálním“ životem.

Tato práce by mohla sloužit jako praktický materiál pro pedagogy rehabilitačních tříd při nácviku grafomotorických dovedností. Pracovní materiál doplněný o konkrétní ukázky s říkankou by mohl být inspirací pro práci s takto znevýhodněnými žáky. V současné době je na trhu stále nedostatek učebnic, pracovních sešitů a cvičných listů pro žáky s kombinovanými vadami. Většinu pomůcek a pracovního materiálu pro výuku si pedagog vyrábí sám.

Díky speciálnímu vzdělávání se zjišťuje, že i u žáků s kombinovanými vadami je určitý rozvoj schopností a dovedností možný. Každý sebemenší vývoj v mentální, smyslové nebo motorické oblasti napomáhá k celkovému zkvalitnění jejich života.

6 Seznam použité literatury

- BEDNÁŘOVÁ, J. *Co si tužky povídaly: grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 4 do 6 let – 2 díl*. Brno: Edika, 2012. ISBN 978-80-266-0046-6.
- BEDNÁŘOVÁ, J. *Mezi námi pastelkami: Grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 3 do 5 let*. Brno: Computer Press, 2005. 64 s. ISBN 80-251-0809-0.
- DOLEŽALOVÁ, J. *Rozvoj grafomotoriky v projektech*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-693-3.
- HÁJKOVÁ, V. a kol. *Bazální stimulace, aktivace a komunikace v edukaci žáků s kombinovaným postižením*. Praha: Somatopedická společnost, 2009. ISBN 978-80-904464-0-3.
- HEGEROVÁ, V. *Kulíšková písanka*. Praha: Pierot, 2012. ISBN 978-80-7353-245-1.
- KOUKOLÍK, F. *Mozek a jeho duše*. Praha: Makropulos, 1995. ISBN 80-901776-1-1.
- LIPNICKÁ, P. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-244-7
- LOOSEOVÁ, A. C., PIEKERTO VÁ, N., DIENEROVÁ, G. *Grafomotorika pro děti předškolního věku*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-540-7
- LUDÍKOVÁ, L. a kol. *Kombinované vady*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1154-7
- MÜLLER, O., VALENTA, M. *Psychopedie*. 1. vyd. Praha: Parta, 2003. 443 s. ISBN 80-7320-039-2.
- PAVELOVÁ, Z. *Čtení a psaní*. Praha: IPPP ČR, 2009. ISBN 978-80-86856-61-2.
- PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*. Brno: MSD, spol. s r. o., 2006. 208 s. ISBN 80-86633-40-3.
- SVOBODOVÁ, J. *Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní*. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2001. 34 s.
- SVOBODA, P. *Cvičení pro rozvoj jemné motoriky a psaní*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-880-7.
- SYNEK, F. *Říkáme si s dětmi: Logopedické hříčky*. Praha: Nakladatelství ArchArt, 1994. ISBN 80-901500-0-4
- ŠIŠKA, J. *Mimořádná dospělost: Edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti*. Univerzita Karlova v Praze, 2005. ISBN 80-246-0992-4.
- ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-821-X.

VANČOVÁ, A. *Edukácia viacnásobne postihnutých*. Bratislava: Safienta, 2001 ISBN 80-967108-7-X

VÍTKOVÁ, M. *Kapitoly z úvodu do speciální pedagogiky*. Brno: MU, 1992. ISBN 80-210-0475-4.

VÍTKOVÁ, M. *Integrativní školní (speciální) pedagogika*. Brno: MSD, spol. s.r.o., 2004. ISBN 80-86633-22-5.

Další zdroje:

www.jdemedokoly.cz

www.dobromysl.cz

www.nuv.cz

7 Seznam obrázků

Obr. 1: Úchop tužky správný	30
Obr. 2: Úchop tužky špatný	30
Obr. 3: Čmárání všemi směry.....	41
Obr. 4: Názorná cvičení	41
Obr. 5: Kroužení oběma směry.....	42
Obr. 6: Názorná cvičení	42
Obr. 7: Cvičení horního oblouku.....	43
Obr. 8: Názorná cvičení	43
Obr. 9: Cvičení dolního oblouku.....	44
Obr. 10: Názorná cvičení	44
Obr. 11: Dotyky hrotu na papíře.....	45
Obr. 12: Názorná cvičení	45
Obr. 13: Koordinovaně vedená čára-svislá 1	46
Obr. 14: Koordinovaně vedená čára-svislá 2.....	46
Obr. 15: Koordinovaně vedená čára-vodorovná 1.....	47
Obr. 16: Koordinovaně vedená čára-vodorovná 2.....	47

8 Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – Diagnózy žáků	35
Tabulka č. 2 – Správný úchop tužky	48
Tabulka č. 3 – Soubor grafomotorických cvičení	48
Tabulka č. 4 – Zvládnutý grafomotorický prvek	50
Tabulka č. 5 – Slovní dopomoc učitele	51

9 Seznam příloh

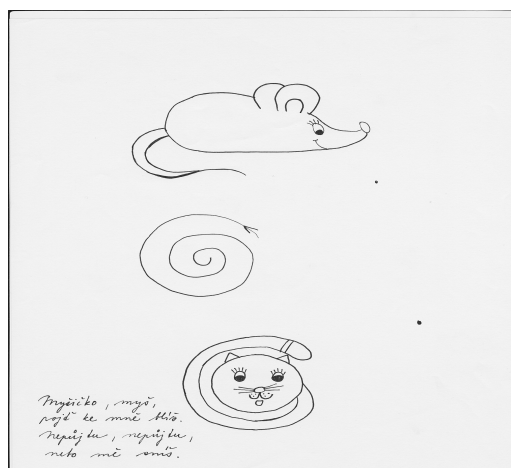
Příloha č. 1 – Čmárání všemi směry	60
Příloha č. 2 – Čmárání všemi směry	60
Příloha č. 3 – Kroužení oběma směry	61
Příloha č. 4 – Kroužení oběma směry.....	61
Příloha č. 5 – Cvičení horního oblouku	62
Příloha č. 6 – Cvičení horního oblouku	62
Příloha č. 7 – Cvičení dolního oblouku	63
Příloha č. 8 – Cvičení dolního oblouku	63
Příloha č. 9 – Cvičení dotyky hrotu na papíře	64

10 Přílohy:

Říkanka: Myšičko myš, pojd' ke mně blíž, nepůjdu, nepůjdu, nebo mě sníš.

Nacvičujeme krouživé pohyby – klubička, motonice. Nevyžadujeme přesnost pohybů ani koordinaci ve vzdálenosti jednotlivých čar.

Příloha č. 1

Říkanka: Motáme, motáme klubičko, podívej se babičko.

Nacvičujeme krouživé pohyby – další varianta grafomotorického cvičení na uvolnění ruky.

Příloha č. 2

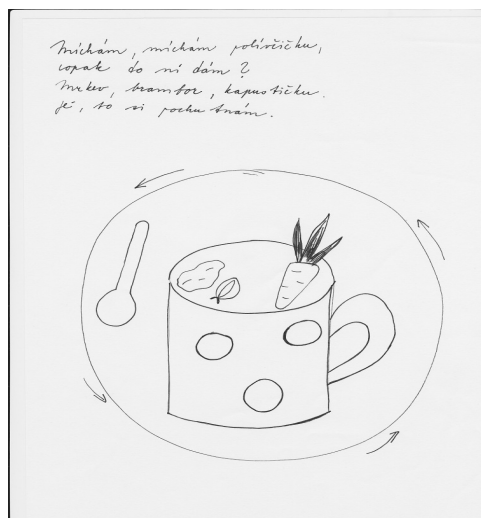

Další možné varianty grafomotoriky:

Říkanka: Míchám, míchám polívčičku, copak do ni dám? Mrkev, brambor, kapustičku.
Jé, to si pochutnám.

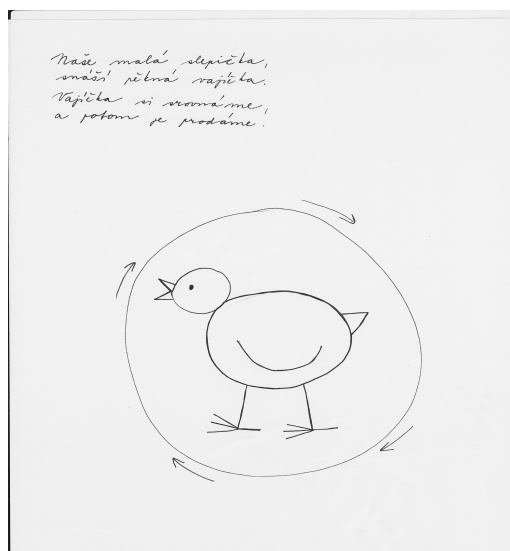
Kruhy při kreslení opakovaně obtahujeme, můžeme zkusit kreslit kruhy v menším tvaru.
Pokud je úkol pro žáka náročný, vrátíme se k větším kruhům

Příloha č. 3

Říkanka: Naše malá slepička, snáší pěkná vajíčka. Vajíčka si srovnáme a potom je prodáme.

Příloha č. 4

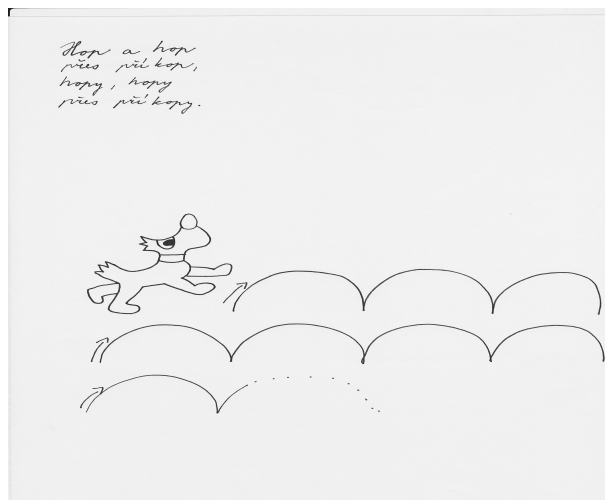

Další možné varianty grafomotoriky:

Říkanka: Hop a hop přes příkop, hopy, hopy přes příkopy.

Nácvik menších horních oblouků, kreslíme zleva do prava.

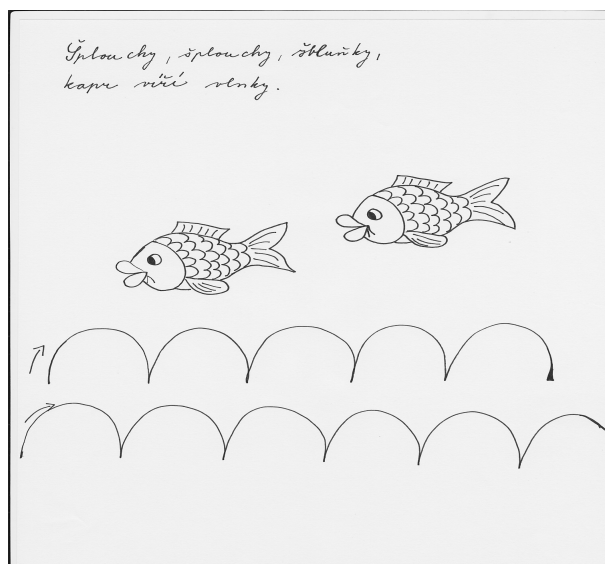
Příloha č. 5

Říkanka: Šplouchy, šplouchy, žbluňky, kapr víří vlnky.

Další grafomotorická varianta na procvičení horního oblouku ve zmenšené podobě.

Příloha č. 6

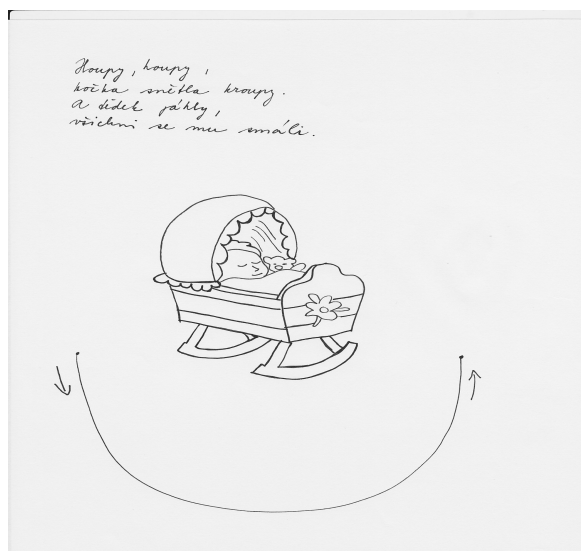

Další možné varianty grafomotoriky:

Říkanka: Houpy, houpy, kočka snědla kroupy. A dědek jáhly, všichni se mu smějí.

Procvičení dolního oblouku. Další grafomotorická varianta.

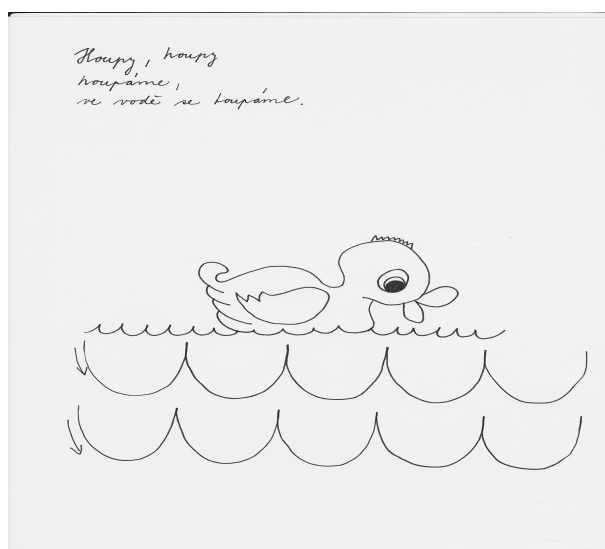
Příloha č. 7

Říkanka: Houpy, houpy houpáme, ve vodě se koupáme.

Kreslení kratších spodních oblouků. Kreslíme zleva do prava.

Příloha č. 8

Další možné varianty grafomotoriky:

Říkanka: Slunce ještě svítí zlatem, makovice barví mákem. Nedočkavý máček pocestuje na koláček.

Další varianta grafomotorického cvičení.

Příloha č. 9

